

Posebnosti kaznenog postupka prema neubrojivim počiniteljima.

Drkula, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:173567>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

PRAVNI FAKULTET

Dora Drkula

**Posebnosti kaznenog postupka prema neubrojivim
počiniteljima**

DIPLOMSKI RAD

Mentor

izv. prof. dr. sc. Zoran Burić

Zagreb, srpanj 2022.

Ja, Dora Drkula, ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod nazivom Posebnosti kaznenog postupka prema neubrojivim počiniteljima. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane, parafrazirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci, mrežni izvori, propisi, sudske odluke ili statistički podaci) su u radu jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature. U izradi rada nisam koristila drugim izvorima od onih navedenih u radu.

Zagreb, srpanj 2022.

Potpis:

Sadržaj

1. UVOD	4
2. ZAKONODAVNI OKVIR	2
2.1. Međunarodni instrumenti zaštite prava osoba s duševnim smetnjama.....	2
2.2. Nacionalni instrumenti zaštite prava osoba s duševnim smetnjama.....	4
2.2.1. Kazneni zakon.....	4
2.2.2. Zakon o kaznenom postupku	6
2.2.3. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama	7
3. NAČELO KRIVNJE.....	9
3.1. Ubrojivost kao sastojak krivnje	9
4. POSTUPAK PREMA NEUBROJIVIM POČINITELJIMA	10
4.1. Pravna priroda postupka	10
4.1.1. Analiza prakse Europskog suda za ljudska prava	11
4.1.2. Slučaj Hodžić protiv Hrvatske	14
4.2. Razlike u odnosu na redoviti kazneni postupak.....	16
4.2.1. Obvezno provođenje istrage	17
4.2.2. Obvezna obrana	18
4.2.3. Osnove za određivanje istražnog zatvora i posebna mjera opreza	20
4.2.4. Raspravna sposobnost.....	22
4.2.5. Vještačenje.....	25
4.2.6. Optužnica	29
4.2.7. Vrste presuda	30
4.3. Prisilni smještaj i psihijatrijsko liječenje na slobodi.....	31
4.3.1. Praksa ESLJP u predmetima vezanim uz prisilni smještaj.....	33
4.4. Praksa Ustavnog suda RH u kaznenim predmetima protiv neubrojivih osoba....	36
5. ZAKLJUČAK.....	38
6. LITERATURA	40

1. UVOD

Kazneno procesno pravo jedna je od temeljnih grana prava kojom se osigurava zaštita društva od potencijalno opasnih počinitelja kaznenih djela koji prijete njegovoj stabilnosti i sigurnosti. Kao takvo, pretpostavlja poseban angažman države i njezinih organa s ciljem otklanjanja opasnosti i ponovne uspostave poretka narušenog kršenjem pravnih normi.

Kazneno pravo odavno prepoznaje potrebu za posebnom regulacijom slučajeva u kojima se u ulozi počinitelja pojavljuju osobe s duševnim smetnjama. S druge strane, u većini društava osobe s mentalnim teškoćama bivaju i dan danas marginalizirane, stigmatizirane i tretirane s predrasudama. Zadaća je kaznenog prava, posebice njegovog procesnog dijela, da se takvim osobama omogući pravičan postupak uz uvažavanje njihovih poteškoća. Ta se zadaća postiže primjenom posebnih instituta kojima se osigurava ravnopravnost u postupku, zaštita temeljnih prava i razmjernost ciljeva zaštite društva u cjelini i zadovoljenja potreba osoba koje su zbog vlastitih intelektualnih i voljnih ograničenja počinile djelo uz koje pravni poredak veže ozbiljne posljedice.

U hrvatskom pravnom sustavu kao najvažniji institut ističe se institut neubrojivosti opisan u čl. 24. Kaznenog zakona sukladno kojem neubrojiva osoba „nije kriva i ne može joj se izreći kazna“.¹ Koristeći se institutom neubrojivosti kao polaznom točkom u postupanju prema okrivljenicima s duševnim smetnjama, u radu se obrađuju promjene u zakonodavnom okviru po uzoru na međunarodne instrumente, temeljne odrednice ubrojivosti kao sastojka krivnje, pravna priroda posebnog postupka prema neubrojivim počiniteljima zajedno s najupečatljivijim razlikama u odnosu na tretman okrivljenika u redovitom kaznenom postupku te temeljne značajke instituta prisilnog smještaja i psihijatrijskog liječenja na slobodi. Za potrebe rada provedena su i dva intervjua na kaznenom odjelu Općinskog državnog odvjetništva u Zagrebu i jedan intervju sa stalnim sudskim vještakom, stručnjakom za forenzičku psihijatriju, zaposlenim u Klinici za psihijatriju „Vrapče“ u Zagrebu. Provođenjem intervjua prikupljena su saznanja o najčešćim problemima koji se pojavljuju u praksi, nedostacima uzrokovanim ljudskim faktorom, propustima u usklađivanju pravne regulative s uobičajenim obrascima postupanja, kao i o oživotvorenju zakonskih pravila u različitim stadijima provođenja postupka. U razgovorima sa

¹ Kazneni zakon (pročišćeni tekst, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21).

zamjenicima općinskog državnog odvjetnika, postupak je sagledan iz perspektive tužiteljstva uz prikupljanje mnoštva informacija o načinima postupanja pravosudnih tijela, praktičnim iskustvima i pogledima na cjelokupno uređenje postupka prema neubrojivim osobama, uz isticanje iznimnih primjera koji ukazuju na postojanje jaza između zakonskih pravila i mogućnosti njihove primjene na stvarne slučajeve. S druge strane, u razgovoru sa stalnim sudskim vještacom stečen je bliži uvid u područje forenzičke psihijatrije i njezinu usku povezanost s kaznenopravnim sustavom. Utvrđena je značajna interdisciplinarnost postupka prema osobama s duševnim smetnjama uz isticanje potrebe za suradnjom pravosudnih tijela, odvjetnika, zdravstvenih ustanova i njihovih stručnjaka kako bi se pravovremeno utvrdilo postojanje psihičkih smetnji i kako bi se, sukladno tome, poduzelo odgovarajuće korake u cilju zaštite pacijenata i osoba koje ih okružuju. Ukazano je na iznimnu važnost kvalitetnog vještačenja psihološkog stanja *tempore criminis* i procjene stupnja potencijalne opasnosti kroz poštivanje temeljnih pravila struke, ali i uvažavanje posebnih okolnosti vezanih uz izmijenjenu ulogu vještaka psihijatra koji djeluje u funkciji svojevrsnog pomagača suda, a ne isključivo liječnika vezanog odnosom povjerenja sa svojim pacijentom.

2. ZAKONODAVNI OKVIR

2.1. Međunarodni instrumenti zaštite prava osoba s duševnim smetnjama

Prilikom razmatranja međunarodnih mehanizama zaštite, potrebno je krenuti od prava koja rođenjem pripadaju svakom ljudskom biću. U tom kontekstu valja spomenuti temeljne međunarodne dokumente koji su snagom svoje uvjerljivosti doprinijeli razvoju nacionalnih zakonodavstava u smjeru osiguranja prava i sloboda čovjeka i građanina. Nakon postavljanja temelja priznanju ljudskih prava u Povelji Ujedinjenih naroda,² najvažniji sveobuhvatni međunarodni instrument usvojen i proglašen u okviru UN-a bila je Opća deklaracija o ljudskim pravima³. Odredbe Opće deklaracije, pretočene u Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima⁴ te Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima⁵, stvorile su obveze za države stranke tih ugovora da djeluju s ciljem unapređenja i poštivanja ljudskih prava uz uspostavu mehanizama nadzora i osiguranja njihove primjene. Tim je dokumentima uspostavljena zaštita od diskriminacije, pravo na slobodu i osobnu sigurnost, zabrana mučenja i

² Povelja Ujedinjenih naroda donesena je 26. 6. 1945. (objavljena u NN - MU 15/1993).

³ Opća deklaracija o ljudskim pravima (NN - MU 12/2009).

⁴ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima usvojen je na Općoj skupštini UN-a 16. 12. 1966. (objavljen u NN - MU 12/1993).

⁵ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima usvojen je na Općoj skupštini UN-a 16. 12. 1966. (objavljen u NN - MU 12/1993).

nečovječnog postupanja te brojna druga prava koja svima, pa tako i osobama s duševnim smetnjama, pružaju temeljnu zaštitu uz načelnu jednakost u postupanju.

Temelj regionalnog sustava zaštite ljudskih prava uspostavljen je Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda⁶ donesenom u okviru Vijeća Europe 4. studenog 1950. godine. Interpretacijom njezinih odredaba kroz praksu Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP/Sud) utvrđene su neke od najčešćih povreda prava osoba s duševnim smetnjama. Većinom se radi o povredama članaka 3., 5., 6. i 8. Konvencije:

- Čl. 3. „Nitko se ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni.“
- Čl. 5. „Svatko ima pravo na slobodu i na osobnu sigurnost. Nitko se ne smije lišiti slobode, osim u sljedećim slučajevima i u postupku propisanom zakonom:
(...)
e) ako se radi o zakonitom lišenju slobode osoba radi sprječavanja širenja zaraznih bolesti, o pritvaranju umobolnika, alkoholičara, ovisnika o drogi ili skitnica;“ (...)
- Čl. 6. „Radi utvrđivanja svojih prava i obveza građanske naravi ili u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj.“ (...)
- Čl. 8. „Svatko ima pravo na poštovanje svog privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja.“ (...)

U tim okolnostima, uloga je Suda da djeluje kao posljednja instanca zaštite u slučaju da nacionalna zakonodavstva ne ispune svoje obveze i opetovano se ogluše na gruba kršenja prava tih osoba.

Također, uz mnoge rezolucije Svjetske zdravstvene organizacije, Vijeća Europe, Europske unije i Ujedinjenih naroda, kao i konvencije nastale u okviru tih organizacija, kao najvažniji dokument u modernoj povijesti zaštite osoba s duševnim smetnjama ističe se Konvencija o pravima osoba s invaliditetom.⁷ Ona je ujedno prvi međunarodni ugovor kojim su izrijekom priznata prava osobama s invaliditetom, što uključuje i osobe s mentalnim teškoćama. Naime, Konvencija u čl. 1. st. 2. prilikom navođenja kategorija invaliditeta izričito spominje osobe s

⁶ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje: Konvencija), NN – MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

⁷ Konvencija o pravima osoba s invaliditetom donesena je u okviru Ujedinjenih naroda 13. 12. 2006. (objavljena u NN – MU 6/2007).

intelektualnim ili mentalnim ograničenjima koja tu osobu sprječavaju u normalnom funkcioniranju sukladno zahtjevima društva. Iako njome nisu priznata nikakva nova prava, učinjen je značajan korak prema ukazivanju na postojeća kršenja i uskraćivanja te je osnivanjem posebnog Odbora za prava osoba s invaliditetom kao nadzornog tijela uspostavljena dodatna obveza država da surađuju i rade na promicanju i zaštiti prava uz poštivanje načela jednakosti i zabranu diskriminacije ove iznimno ranjive skupine osoba.⁸

2.2. Nacionalni instrumenti zaštite prava osoba s duševnim smetnjama

Sustav zaštite osoba s duševnim smetnjama u Republici Hrvatskoj reguliran je odredbama Ustava,⁹ Kaznenog zakona,¹⁰ Zakona o kaznenom postupku,¹¹ Obiteljskog zakona,¹² Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama,¹³ Zakona o zdravstvenoj zaštiti,¹⁴ Zakona o socijalnoj skrbi,¹⁵ Zakona o izvršavanju kazne zatvora¹⁶ te brojnih drugih kojima se na izravan ili interpretativan način nastoji olakšati njihov položaj i pružiti im odgovarajuću skrb i zaštitu.

Kada govorimo o neubrojivim počiniteljima protupravnih djela, njihov pravni položaj prvenstveno uređuju tri zakona – Kazneni zakon (dalje: KZ), Zakon o kaznenom postupku (dalje: ZKP) i Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (dalje: ZZODS).

2.2.1. Kazneni zakon

Odredbe Kaznenog zakona predstavljaju ključan alat za razumijevanje pravnog položaja neubrojivih osoba kroz formuliranje načela krivnje i njezinih sastojaka te definiranje samog instituta neubrojivosti. Osobe koje su počinile protupravno djelo u stanju neubrojivosti nisu krive i ne može im se izreći kazna. Njima nedostaje jedan od 4 temeljna sastojka krivnje – ubrojivost.

Kroz povijest hrvatskog kaznenog zakonodavstva, načelo krivnje različito je tumačeno u kontekstu primjene određenih kaznenopravnih sankcija prema neubrojivim počiniteljima. Odredbe Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske,¹⁷ sukladno načelu *nulla poena sine*

⁸ Graovac Korać, A., Čulo, A., Konvencija o pravima osoba s invaliditetom – novi pristup shvaćanju osoba s duševnim smetnjama, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 61, br. 1 (2011), str. 66.-69.

⁹ Ustav Republike Hrvatske (NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 5/14).

¹⁰ Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21).

¹¹ Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19).

¹² Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19).

¹³ Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN 76/149).

¹⁴ Zakon o zdravstvenoj zaštiti (100/18, 125/19, 147/20).

¹⁵ Zakon o socijalnoj skrbi (NN 18/22, 46/22).

¹⁶ Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21).

¹⁷ Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske (NN 31/93, 35/93, 108/95, 16/96, 28/96).

culpa, nisu dopuštale izricanje kazne takvim osobama, već su predviđale mogućnost izricanja sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, odnosno obveznog psihijatrijskog liječenja na slobodi kao samostalne kaznenopravne sankcije. Te je mjere sud mogao izreći samo ako je utvrdio da je počinitelj opasan za okolinu u smislu vjerojatnosti ponovnog počinjenja kaznenog djela što je u praksi stvaralo probleme zbog toga što značenje opasnosti nije bilo pobliže određeno i često je vodilo zloupotrebama. S druge strane, učestala pojava prekomjerno dugih razdoblja koje su osobe provodile u prisilnom smještaju uz nemogućnost ponovnog procjenjivanja opasnosti protekom vremena rezultirala je zatvaranjem dužim od maksimalne kazne zatvora za određeno djelo te ograničavanjem smještajnih kapaciteta za uistinu opasne počinitelje.¹⁸

Kazneni zakon iz 1997.g. uveo je novu koncepciju načela krivnje¹⁹ kojom je isključena mogućnost primjene svih kaznenopravnih sankcija prema neubrojivim počiniteljima, što je uključivalo i psihijatrijske sigurnosne mjere. Na taj je način dualistički sustav sankcija poprimio obilježja monističkog i onemogućio primjenu sigurnosnih mjera iako se njihovo izricanje temelji na opasnosti, a ne na krivnji počinitelja. Sigurnosne mjere su preventivne prirode i, kao takve, služe ispunjavanju socijalne funkcije zaštite društva kroz otklanjanje uvjeta i okolnosti koje poticajno djeluju na počinjenje novog kaznenog djela. Njihova poveznica s kažnjavanjem jest samo protupravno djelo, a ne subjektivni odnos počinitelja prema tom djelu, stoga nije opravdano proširivanje pojma krivnje do mjere potpunog isključenja njihove primjene.²⁰ S druge strane, ovakvo tumačenje predstavljalo je značajan napredak u odnosu na postupanje prema neubrojivim počiniteljima jer je proizašlo iz shvaćanja da intervenciju društva treba sveći na otklanjanje uzroka i ponašanja koji su doveli do počinjenja protupravnog djela. Izmještanjem u fazi primjene kaznenopravnih sankcija iz kaznenopravnog u civilnopravni sustav omogućena je zaštita i rehabilitacija kroz institut prisilnog smještaja sukladno odredbama ZZODS-a.^{21, 22}

¹⁸ Škorić, M., Srdoč, E., Pravni položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 52, 4 (2015.), str. 936.-937.

¹⁹ Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 110/97, 27/98, 129/00, 51/01, 111/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11); čl. 40. st. 1. „Neubrojiva osoba nije kriva i prema njoj se ne može primijeniti kaznenopravna sankcija.“

²⁰ Đurđević, Z., Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama; Sveučilišna tiskara, Zagreb (2002), str. 237.

²¹ Novelom Kaznenog zakona 2000. godine u čl. 40. st. 1. dodana je rečenica: „Neubrojiva osoba može se smjestiti u psihijatrijsku ustanovu prema odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama.“

²² Tripalo, D., Burić, Z., Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 505.-508.

Donošenjem novog KZ-a 2011. godine, kazneno zakonodavstvo vratilo se izvornom tumačenju načela krivnje te omogućilo izricanje sigurnosnih mjera²³ nebrojivim počiniteljima. Prestankom vezivanja kaznenopravnih sankcija, odnosno sigurnosnih mjera uz postojanje krivnje ponovno je proveden dualistički sustav sankcija, međutim, postavilo se pitanje opravdanosti takvog rješenja s obzirom na postojanje sustava prisilnog smještaja u okviru civilnog prava. Pretpostavka za izricanje sigurnosnih mjera, jednako kao i za izricanje prisilnog smještaja, jest opasnost, stoga je paradoksalno predvidjeti postojanje situacije u kojoj postojeća opasnost zahtijeva izricanje sigurnosne mjere uz prisilni smještaj, kao i otpuštanje iz istog ukoliko još uvijek postoji stupanj opasnosti koji bi zahtijevao izricanje neke od sigurnosnih mjera. Također, izricanje sigurnosnih mjera povlači pitanje sankcioniranja u slučaju nepoštivanja odluke suda s obzirom da zakon u tom slučaju predviđa pokretanje kaznenog postupka.²⁴

2.2.2. Zakon o kaznenom postupku

Promotrimo li povijest kaznenog procesnog zakonodavstva u Republici Hrvatskoj, uvidjet ćemo da je svaki doneseni zakon od osamostaljenja do danas predviđao poseban postupak prema osobama koje su počinile protupravno djelo u stanju nebrojivosti.²⁵

Zakon o krivičnom postupku, koji se primjenjivao do stupanja na snagu ZKP/97, temeljio se na materijalnom kaznenom modelu u kojemu je kazneni sud bio nadležan za izricanje tzv. medicinskih mjera sigurnosti obveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi te psihijatrijskog liječenja na slobodi.²⁶

Donošenjem ZKP/97 značajno je izmijenjena uloga kaznenog suda u postupku prema osobama s duševnim smetnjama. Sukladno novoj koncepciji načela krivnje utemeljenoj u KZ/97, ukinuta je mogućnost izricanja bilo koje kaznenopravne sankcije nebrojivim počiniteljima od strane kaznenog suda. Njegova je jedina uloga bila utvrditi je li počinjeno protupravno djelo i je li ga osoba počinila u stanju nebrojivosti, dok je za utvrđivanje opasnosti, odnosno postojanja uvjeta za izricanje prisilnog smještaja postao nadležan građanski sud. Prelaskom na civilni model postupanja prema nebrojivim počiniteljima nastojao se osigurati veći stupanj zaštite tih osoba, međutim, u praksi se navedeno rješenje pokazalo neadekvatnim te je predstavljalo korak

²³ Sigurnosne mjere koje kazneni sud može odrediti nebrojivim počiniteljima su: zabrana približavanja, zabrana upravljanja motornim vozilom, zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, udaljenje iz zajedničkog kućanstva te zabrana pristupa internetu.

²⁴ Tripalo, D., Burić, Z., Položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 510.-511.

²⁵ Tripalo, D., Nebrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017), str. 1208.

²⁶ Ibid., str. 1208.

unazad u zaštiti njihovih prava.²⁷ Spomenute nedostatke pokušalo se otkloniti izmjenama i dopunama ZKP-a iz 2002. godine kojima je uveden modificirani civilni model prema kojem kazneni sud utvrđuje i opasnost počinitelja te odlučuje o određivanju prvog prisilnog smještaja dok odluka o produljenju ili otpustu iz psihijatrijske ustanove ostaje u nadležnosti građanskog suda sukladno odredbama tada važećeg ZZODS/97.²⁸ Također, ove izmjene i dopune odredile su posebnu osnovu za pritvor okrivljenika s duševnim smetnjama za kojeg postoji sumnja da je počinio djelo u stanju nebrojivosti i da bi zbog duševnih smetnji mogao počiniti teže kazneno djelo. Time je isključena mogućnost izvršavanja pritvora u zatvoru budući da je zakonom propisano izvršavanje pritvora u bolnici za osobe lišene slobode ili drugoj odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi te su odredbe hrvatskog kaznenog zakonodavstva u značajnoj mjeri usklađene s europskim standardima zaštite prava osoba s duševnim smetnjama.²⁹

Novi Zakon o kaznenom postupku iz 2008. godine nije uveo značajnije promjene u odnosu na uređenje iz ZKP/97. Dodatna zaštita pružena je kasnijim izmjenama i dopunama kojima je uvedeno obvezno provođenje istrage u slučaju sumnje na nebrojivost, propisana je obveza postavljanja branitelja već od trenutka donošenja naloga o provođenju istrage, uvedena je mjera opreza liječenja na slobodi kao alternativa istražnom zatvoru koji se određuje po posebnoj osnovi od trenutka donošenja naloga o provođenju istrage i koji se izvršava u bolnici za osobe lišene slobode ili drugoj odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi te je ponovno uvedeno psihijatrijsko liječenje na slobodi kao mjera koja se, sukladno procjeni suda, može izreći umjesto određivanja prisilnog smještaja.³⁰ Na taj je način osigurana sudska kontrola od najranijih faza postupka, pružena je zaštita od proizvoljnog postupanja te je osigurana adekvatna liječnička pomoć u kontroliranim uvjetima uz nadzor stručnjaka.

2.2.3. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama

Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, kao *lex specialis*, pruža najveći stupanj zaštite osobama s duševnim smetnjama u Republici Hrvatskoj i predstavlja sveobuhvatni regulatorni mehanizam koji objedinjuje materiju postupanja prema civilnim i forenzičkim pacijentima ovisno o tome radi li se o smještaju sa ili bez pristanka, odnosno prisilnom smještaju do kojeg dolazi odlukom kaznenog suda.

²⁷ Škorić, M., Srdoč, E., Pravni položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 52, 4 (2015.), str. 940.

²⁸ Tripalo, D., Nebrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017), str. 1208.

²⁹ Škorić, M., Srdoč, E., Pravni položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 52, 4 (2015.), str. 941.

³⁰ Ibid., str. 942.-943.

ZZODS iz 1997. predstavljao je prvi značajan korak prema cjelovitoj regulaciji zaštite osoba s duševnim smetnjama. Njegovo donošenje ocijenjeno je kao prekretnica u dotadašnjem načinu postupanja i brizi o zaštiti prava i sloboda osoba s mentalnim teškoćama. Nažalost, u praksi je došlo do značajnih problema unatoč vrlo visokim standardima koji su se trebali dosegnuti njegovim uvođenjem. Posebno značajni problemi ticali su se postupanja prema nebrojivim počiniteljima u pogledu prelaska iz kaznenog postupka u postupak prisilnog smještaja koji provodi građanski sud. Postojali su brojni propusti u regulaciji prebacivanja iz jednog postupka u drugi što je posljedično dovelo do kršenja prava i neosiguravanja odgovarajućih mehanizama zaštite u oba postupka. Upravo iz tih razloga, nastupile su brojne izmjene i dopune kojima se nastojalo pojednostaviti postupak prisilne hospitalizacije i otkloniti sve nejasnoće i propuste zakonske regulative. Unatoč takvim nastojanjima, zakon je imao brojne propuste od kojih je najveći zasigurno ukidanje mogućnosti liječenja nebrojivih počinitelja na slobodi.³¹ Također, doživio je značajno neodobravanje od strane sudaca, psihijatara i svih uključenih u njegovu provedbu ponajviše zbog needuciranosti, opiranja uvođenju novih obveza i nerazumijevanju samog duha zakona.³²

Stupanje na snagu KZ/11 i ZKP/08, konvencijsko pravo koje nas obvezuje, kao i sve bogatija praksa Europskog suda za ljudska prava, doveli su do potrebe donošenja novog Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama koji je usvojen 2014. godine, a stupio je na snagu 1. siječnja 2015.³³ Jedan od najznačajnijih noviteta svakako je bilo ponovno uvođenje mogućnosti psihijatrijskog liječenja na slobodi kojim je u praktičnoj primjeni oživotvoreno načelo razmjernosti koje prilikom svakog ograničenja sloboda ili prava zahtijeva da stupanj ograničenja bude u skladu s opasnošću koja prijete od nebrojive osobe. U odnosu na prethodno zakonodavstvo,³⁴ ZZODS/14 kao uvjet za određenje prisilnog smještaja ili psihijatrijskog liječenja na slobodi određuje postojanje vjerojatnosti počinjenja težeg kaznenog djela pri čemu se djelo kvalificira kao teže ocjenom kaznenog suda na temelju nalaza i mišljenja vještaka psihijatra. Ovakvim se rješenjem rasterećuje vještake od obveze preciziranja kaznenog djela koje bi osoba mogla počinuti u budućnosti te se odluka o tako bitnom pitanju kao što je procjena opasnosti ostavlja u rukama sudaca u kaznenom postupku. Neke od ostalih bitnih novosti ticale su se ograničenja trajanja prisilnog smještaja odnosno liječenja na slobodi, mogućnosti zamjene jedne mjere

³¹ Ibid., str. 944.-945.

³² Grozdanić, V., Tripalo, D., Novosti u Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, br. 2 (2013), str. 799.

³³ Ibid., str. 800.-802.

³⁴ ZZODS/97 kao pretpostavku za izricanje prisilnog smještaja zahtijevao je postojanje *visokog* stupnja vjerojatnosti počinjenja kaznenog djela za koje je zapriječena kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine

drugom sukladno promjenama u stupnju okrivljenikove opasnosti, određivanja sudske nadležnosti i postupanja prilikom izbora psihijatrijskih ustanova te skraćivanja određenih rokova u skladu sa zahtjevima hitnog postupanja.³⁵

Na temelju izloženog možemo zaključiti da su novim ZZODS/14 postavljeni čvršći temelji zaštite osoba s duševnim smetnjama, posebice onih koje pravni poredak smatra neubrojivima, međutim, uz postojanje kvalitetne zakonske regulative, za postizanje visokih standarda koje nam nameću europsko i svjetsko pravo potrebno je poraditi na njihovoj praktičnoj primjeni.

3. NAČELO KRIVNJE

Koncepcija krivnje, kao što je prethodno izloženo, doživjela je nekoliko promjena u dinamici od osamostaljenja RH do donošenja novog kaznenog zakonodavstva. U današnjem Kaznenom zakonu, načelo krivnje proklamirano je u čl. 4. KZ prema kojem „nitko ne može biti kažnjen ako nije kriv za počinjeno kazneno djelo“. To je načelo dopunjeno odredbom čl. 23. KZ u kojoj su nabrojani sastojci krivnje, a to su: ubrojivost, postupanje s namjerom ili iz nehaja, svijest o protupravnosti ili mogućnost te svijesti te nepostojanje nekog od ispričavajućih razloga.³⁶

3.1. Ubrojivost kao sastojak krivnje

U kontekstu postupanja prema neubrojivim počiniteljima, kao najvažniji sastojak krivnje ističe se ubrojivost, odnosno nedostatak iste. Nijedan kazneni zakon dosad nije poznao definiciju ubrojivosti, već se ona izvodila iz definicije neubrojivosti. Neubrojivost je definirana u čl. 24. st. 2. KZ-a koji glasi : „Neubrojiva je osoba koja u vrijeme ostvarenja protupravnog djela nije mogla shvatiti značenje svojeg postupanja ili nije mogla vladati svojom voljom zbog duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje.“ Iz navedenog je vidljivo da se pojam neubrojivosti sastoji od dvije sastavnice – postojanja jednog od navedenih duševnih stanja kao biopsihološke sastavnice te nemogućnosti shvaćanja vlastitog postupanja ili vladanja svojom voljom kao normativne sastavnice.³⁷ Zanimljivo je da je sintagma „druge duševne smetnje“ u kazneno zakonodavstvo

³⁵ Škorić, M., Srdoč, E., Pravni položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 52, 4 (2015), str. 945.-947.

³⁶ Bojanić, I., Mrčela, M., Koncepcija krivnje u novom kaznenom zakonu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19., br. 2 (2012), str. 390.-391.

³⁷ Martinović, I., Pojam ubrojivosti u kaznenopravnoj teoriji, zakonodavstvu i praksi, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017), str. 1188.

uvodena tek s KZ/97 kada je na temelju spoznaja u psihijatriji utvrđeno postojanje psihički abnormalnih stanja koja se nisu mogla podvesti pod dotad poznate osnove neubrojivosti. Unatoč prihvaćanju odgovarajuće terminologije kojom bi se obuhvatila sva stanja koja mogu dovesti do smanjenja inhibicija i stimuliranja ponašanja protivnih pravnim normama, tek je donošenjem KZ/11 pravilno definirana radnja koju čini neubrojiva osoba. Kvalificiranjem te radnje kao protupravnog djela konačno je napušteno pogrešno označavanje iz prethodnih kaznenih zakona u kojima su se koristili pojmovi poput *krivičnog djela* odnosno radnje *ostvarenja zakonskih obilježja kaznenog djela*. Novo nazivlje je jedino ispravno uzmemo li u obzir činjenicu da je krivnja bitan sastojak svakog kaznenog djela te da osoba koja ostvaruje biće tog djela nema kontrolu nad svojim ponašanjem zbog čega je njezina krivnja isključena.³⁸

S obzirom na nedostatak ubrojivosti kao temeljnog sastojka krivnje, neubrojiva osoba nije kriva pred očima zakona, stoga joj se ne može izreći kazna. Bilo bi nepravedno i nesvršishodno kažnjavati osobe koje zbog voljnih i intelektualnih ograničenja nisu sposobne kontrolirati vlastite impulse. Također, takve pojedince trebalo bi zaštititi od pretjerano negativnih reakcija društva i osigurati im potrebno pravno zastupanje i njegu od samog početka postupka kako bi se dosegli najviši standardi zaštite njihovih prava.

4. POSTUPAK PREMA NEUBROJIVIM POČINITELJIMA

Kazneni postupak prema neubrojivim počiniteljima u mnogočemu se razlikuje od redovitog kaznenog postupka koji se vodi prema počiniteljima čija svijest ne dolazi u sukob s pravilnom percepcijom stvarnosti. Kada govorimo o tim razlikama, valja napomenuti kako njihovo postojanje ni u kojem slučaju ne služi diskriminaciji osoba s duševnim smetnjama, stoga je prikladnije na svako razlikovanje gledati kao na posebnost čija je svrha upotpunjavanje zaštite i promicanje interesa neubrojivih osoba kroz odgovarajuće sigurnosne i pravne mehanizme.

4.1. Pravna priroda postupka

U teoriji hrvatskog kaznenog zakonodavstva nije provedeno mnogo analiza o pravnoj prirodi postupka prema osobama s duševnim smetnjama. Puno bolji uvid u ovu problematiku pružen je kroz praksu Europskog suda za ljudska prava koja nam može poslužiti kao osnova za ocjenjivanje radi li se o posebnom kaznenom postupku s vlastitim sustavom pravila ili tek o jednom od posebnih postupaka čija je primjena uređena pravilima ZKP-a.³⁹

³⁸ Škorić, M., Srdoč, E., Pravni položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 52, 4 (2015.), str. 935.-936.

³⁹ Tripalo, D., Burić, Z., Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 515.

ESLJP je u svojoj dugogodišnjoj praksi uspostavio nekoliko kriterija kojima se služio prilikom određivanja je li neki postupak kazneni. Ti su kriteriji ustanovljeni 1976. godine u slučaju *Engel i ostali protiv Nizozemske*, a odnosili su se na ocjenu primjenjivosti kaznenog aspekta čl. 6. EKLJP u slučaju stegovnih postupaka protiv petorice nizozemskih vojnika.⁴⁰ Iako prvotno nije služio toj svrsi, tzv. test Engel pronašao je svoju primjenu i u ispitivanju kaznene prirode posebnog postupka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama. Kako bi se odredilo može li se neki postupak smatrati kaznenim u svojoj biti, ključna su tri kriterija: kvalifikacija djela prema domaćem pravu, priroda djela i težina zapriječene kazne. Prvi kriterij služi kao polazišna točka, dok su drugi i treći bitno važniji te mogu, ali i ne moraju biti ispunjeni kumulativno. Prilikom ocjenjivanja drugog kriterija, odnosno prirode djela, u obzir se mogu uzeti različiti čimbenici, primjerice je li postupak pokrenut od strane javnog tijela koje ima ovlasti prisilnog izvršenja, je li svrha pravne norme kažnjavanje ili prevencija, služi li zaštiti općih interesa društva koje se štiti kaznenim zakonodavstvom, je li pravno pravilo obvezujućeg karaktera za sve ljude, ovisi li izricanje kazne o utvrđivanju krivnje itd. Posljednji kriterij odnosi se na maksimalnu kaznu koja može biti izrečena za odnosno djelo te odgovara na pitanje može li se osobi izreći kazna koja po svojoj prirodi i težini spada u sferu kaznenog prava, s napomenom da se ne mora raditi o kazni zatvora.⁴¹

4.1.1. Analiza prakse Europskog suda za ljudska prava

Kako bi se pronašao odgovor na pitanje kakva je uistinu pravna priroda nekog postupka, potrebno je proučiti praksu ESLJP u pitanjima kvalifikacije sličnih postupaka u drugim državama članicama Vijeća Europe. Sud je ispitivao nekoliko predmeta u kojima je došlo do povrede prava osoba s duševnim smetnjama zajamčenih Konvencijom te je primjenom testa Engel došao do različitih zaključaka o kaznenoj prirodi posebnih postupaka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama u tuženim državama. U slučajevima *Antoine protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁴² i *Kerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁴³ Sud se bavio posebnim postupkom suđenja o činjenicama koji se primjenjuje u engleskom pravu. Nakon što je došlo do obustave kaznenog postupka jer je utvrđeno da podnositelji zahtjeva nisu bili sposobni očitovati se o optužnici ni sudjelovati u raspravi pred kaznenim sudom, došlo je do pokretanja novog postupka pred

⁴⁰ Engel i ostali protiv Nizozemske, zahtjev br. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, presuda od 13. lipnja 1976.; Postupak pred ESLJP temeljio se na ocjeni radi li se u konkretnom slučaju o „kaznenoj optužbi“ s ciljem represivnog kažnjavanja ili o disciplinskom postupku s manje strogim kaznama te u vezi s time o povredi prava na pošteno suđenje u odnosu na kazneni aspekt čl. 6. Konvencije.

⁴¹ European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights, preuzeto s https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf.

⁴² Antoine protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 62960/00, odluka od 13. svibnja 2003.

⁴³ Kerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 63356/00, odluka od 23. rujna 2003.

novom porotom čija je svrha utvrđivanje je li okrivljenik počinio djelo koje mu se stavlja na teret. Predmet suđenja o činjenicama jest protupravno djelo, a ne krivnja okrivljenika te se u svim aspektima dokazivanja podudara s kaznenim postupkom u kojemu je okrivljeniku omogućeno aktivno sudjelovanje u izvođenju dokaza i obrani uz pomoć pravnog zastupnika. Postupak može rezultirati donošenjem oslobađajuće presude ili presude kojom se utvrđuje da je okrivljenik počinio protupravno djelo i kojom mu se izriče jedna od zakonskih mjera. U oba iznesena slučaja, postupak suđenja o činjenicama rezultirao je time da je utvrđeno da su podnositelji zahtjeva počinili protupravno djelo u stanju neubrojivosti te im je određen prisilni smještaj. Nakon iscrpljivanja svih domaćih pravnih sredstava koja su imali na raspolaganju, zatražili su od Suda da razmotri njihove pravne zahtjeve. Oba podnositelja pozivala su se na povredu čl. 6. st. 1. i čl. 6. st. 3. točke d), odnosno na povredu prava na pošteno suđenje, konkretnije na onemogućenje prava na osobno sudjelovanje u postupku te prava na suočenje s dokazima optužbe („jednakost oružja“). U slučaju *Antoine*, podnositelj zahtjeva tvrdio je da je postupak suđenja o činjenicama u svojoj biti kazneni postupak, dok je vlada Ujedinjenog Kraljevstva tvrdila da, unatoč sličnostima, taj postupak nije kazneni postupak u smislu čl. 6. st. 1. Konvencije jer se u njemu ne utvrđuje krivnja optuženika, ne može se donijeti osuđujuća presuda te cilj postupka nije represija već prevencija kroz zakonom propisane mjere poput prisilnog smještaja. Temeljem analize nacionalnog postupka, Sud je zaključio da je prigovor podnositelja bio nedopušten jer izostanak mogućnosti osude i mjere koje se izriču u postupku suđenja o činjenicama nemaju karakter kaznenog postupka već posebnog postupka s ciljem prevencije i rehabilitacije, a ne kažnjavanja okrivljenika. Do istog je zaključka Sud došao u predmetu *Kerr*, pozivajući se na prethodno donesenu odluku u slučaju *Antoine*. Podnositelj zahtjeva smatrao je da je mu je bilo onemogućeno ostvarivanje prava na jednakost oružja kako bi učinkovito sudjelovao u svojoj obrani, dok je Vlada smatrala da, iako se ne radi o kaznenom postupku, postupak suđenja o činjenicama osigurava pravičnost te pruža sva jamstva raspravno nesposobnoj osobi koja bi joj bila pružena da sudjeluje kao optuženik u kaznenom postupku. Također, u predmetu *Kerr* prikazano je tumačenje građanske prirode postupka suđenja o činjenicama kako bi se utvrdilo može li se aktivirati primjena čl. 6. st. 1. u njegovom građanskom aspektu. Sud je zaključio da nacionalne vlasti imaju veću slobodu u određivanju prikladnih mjera kada se radi o građanskim postupcima utvrđivanja prava i obveza te da, sve i da je riječ o građanskom postupku, predmetni je postupak osigurao sva jamstva i standarde pravičnosti.⁴⁴

⁴⁴ Tripalo, D., Burić, Z., Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 516.-518.

Drugačije gledište Sud je ponudio u slučajevima *Valeriy Lopata protiv Rusije*⁴⁵ i *Vasenin protiv Rusije*.⁴⁶ U slučaju *Lopata*, podnositelj zahtjeva pozivao se na povredu čl. 6. st. 1. i čl. 6. st. 3. t. c) Konvencije tvrdeći da mu je uskraćeno pravo na prisutnost u kaznenom postupku koji je vođen protiv njega, dok je ruska vlada, pozivanjem na slučajeve *Antoine* i *Kerr*, tvrdila da se nije radilo o kaznenom postupku budući da je utvrđivanjem postojanja duševne smetnje tijekom vođenja tog postupka došlo do izmjene optužnice od strane državnog odvjetnika koji je zahtijevao da se podnositelj zahtjeva oslobodi kaznene odgovornosti, ali da mu nacionalni sud izrekne jednu od prisilnih mjera medicinskog karaktera. Sud je prilikom obrazloženja svoje odluke primijetio da između postupka suđenja o činjenicama i ruskog nacionalnog postupka postoje sličnosti, ali i nezanemarivo bitne razlike, posebice u praktičnoj primjeni. Naime, nakon što je u kaznenom postupku utvrđeno postojanje duševne smetnje, podnositelj zahtjeva zadržan je u pritvoru još 2 godine i 9 mjeseci čekajući okončanje postupka što ukazuje na činjenicu da se njegov pravni položaj utvrđenjem duševne smetnje nije suštinski promijenio, a sama svrha postupka, koja nije kaznena, postala je zanemariva zbog praktičnog postupanja prema podnositelju zahtjeva koje se nije bitno razlikovalo od postupanja prema okrivljeniku u kaznenom postupku. Temeljem toga, sud je zaključio da je riječ o kaznenom postupku koji aktivira primjenu čl. 6. st. 1. Konvencije te je dopustio zahtjev podnositelja.⁴⁷ Slučaj *Vasenin* potvrdio je takvo stajalište Suda s obzirom da se radilo o situaciji u kojoj je podnositelj zahtjeva nakon utvrđenja duševne bolesti bio primoran boraviti u pritvoru i čekati okončanje postupka unatoč tvrdnjama ruske vlade da je riječ o postupku koji u svojoj biti nije kazneni postupak. Slično kao u slučaju *Lopata*, podnositelj zahtjeva, pozivanjem na povredu čl. 6. st. 1. i st. 3. t. c), tvrdio je da mu je onemogućeno pravo na sudjelovanje u raspravi, nije mu dopušten uvid u sudski spis, uskraćeno mu je pravo na suočavanje s dokazima optužbe te mu nije pružena adekvatna pravna pomoć s obzirom na pasivnost njegovih pravnih zastupnika. Analizirajući njegove tvrdnje u kontekstu ruskog pravnog sustava, Sud je istaknuo da je, sukladno ruskom pravu, podnositelj zahtjeva trebao biti u mogućnosti u potpunosti iskoristiti sva jamstva i pogodnosti koja se pružaju okrivljenicima u kaznenom postupku, tim više što se njegov položaj nije u bitnome razlikovao od položaja kakav bi imao da je protiv njega vođen kazneni postupak u punom smislu riječi.

Usporedbom različitih stajališta ESLJP, dolazimo do zaključka kako je postupak prema okrivljenicima s duševnim smetnjama potrebno sagledati u kontekstu različitih okolnosti u

⁴⁵ Valeriy Lopata protiv Rusije, zahtjev br. 19936/04, presuda od 30. listopada 2012.

⁴⁶ Vasenin protiv Rusije, br. 48023/06, presuda od 21. lipnja 2016.

⁴⁷ Tripalo, D., Burić, Z., Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 519.-520.

kojima se odvija kako bi se izvukao pravi zaključak o njegovoj pravnoj prirodi. Pritom treba uzeti u obzir pravni sustav promatrane države, promjene u pravnom položaju osobe prilikom prebacivanja iz jednog postupka u drugi, pravila po kojima se postupak provodi, ali i njihovu praktičnu primjenu koja se ne podudara uvijek s nakanama zakonodavca.

4.1.2. Slučaj *Hodžić protiv Hrvatske*

Pravnu prirodu postupka prema nebrojivim počiniteljima u Republici Hrvatskoj možemo analizirati kroz presudu ESLJP u predmetu *Hodžić protiv Hrvatske*⁴⁸ iz 2019. godine. Sukladno domaćem pravu, postupak prema okrivljenicima s duševnim smetnjama uređen je odredbama Zakona o kaznenom postupku i Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama koji propisuju pravila postupanja u različitim stadijima utvrđivanja činjenica i donošenja odluke o primjeni mjera prema nebrojivim počiniteljima protupravnih djela.

U predmetu *Hodžić*, podnositelj zahtjeva pozivao se, između ostalog, na povredu čl. 6. Konvencije, odnosno nedostatak poštenosti u odnosu na cjelokupni domaći postupak u kojem su donesene odluke o njegovom prisilnom smještaju u psihijatrijsku ustanovu. Prema mišljenju Suda, riječ je o dvostupanjskom postupku čija je svrha utvrđivanje je li optuženik počinio protupravno djelo, je li ga počinio u stanju nebrojivosti te postoji li potreba da mu sud odredi prisilni smještaj u psihijatrijsku ustanovu ili liječenje na slobodi, sukladno procjeni stupnja njegove opasnosti. Prvi dio postupka provodi se pred nadležnim kaznenim sudom na inicijativu državnog odvjetnika koji u optužnici postavlja zahtjev sudu da utvrdi da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti i da mu se odredi prisilan smještaj ili liječenje na slobodi sukladno odredbama ZZODS-a. Ako sud utvrdi da su ispunjeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja, postupak se prebacuje u izvanparnični postupak pred građanskim, odnosno županijskim sudom u kojem sudac pojedinac odlučuje o provedbi prisilnog smještaja na temelju dokumentacije koju mu proslijedi kazneni sud. Taj drugi stupanj postupka nema kazneni karakter i služi isključivo određivanju prikladne ustanove za provođenje prvog prisilnog smještaja te daljnjem osiguravanju prisilnog smještaja ako i dokle god okrivljenik predstavlja opasnost za vlastitu ili tuđu sigurnost, ali ne duže od maksimalne kazne propisane zakonom za relevantno kazneno djelo.⁴⁹

U skladu s navedenim stajalištem, Sud je trebao procijeniti je li članak 6. st. 1. primjenjiv u svom kaznenom ili građanskom aspektu u odnosu na navedeni predmet. Prilikom donošenja odluke, rukovodio se ranijim stajalištima iznesenima u predmetima *Antoine*, *Kerr*, *Lopata* i

⁴⁸ *Hodžić protiv Hrvatske*, zahtjev br. 28932/14, presuda od 4. travnja 2019.

⁴⁹ *Ibid.*, st. 37.-38.

Vasenin, kao i ranijom praksom prisilnog smještaja osoba s duševnim poremećajima koje nisu počinile protupravno djelo kako bi utvrdio pravnu prirodu postupka u kojemu se odlučivalo o sudbini podnositelja zahtjeva. Nakon provedene analize, Sud je zaključio kako je čl. 6. st. 1. primjenjiv u svom kaznenom aspektu na prvi dio postupka koji je vođen pred kaznenim sudom jer je osnovni cilj postupka bio utvrditi „je li podnositelj zahtjeva počinio djela koja predstavljaju kazneno djelo te je li bio kazneno odgovoran, pri čemu i jedno i drugo predstavlja element odlučivanja o kaznenoj optužbi“.⁵⁰ Što se tiče drugog stupnja postupka pred županijskim sudom, Sud je zaključio kako je u toj fazi kazneni postupak protiv podnositelja završen te se daljnji postupak odnosio na konkretno odlučivanje o načinu smještaja u psihijatrijsku ustanovu. S obzirom na potrebu donošenja rješenja kojim se podnositelj zahtjeva upućuje u konkretnu ustanovu proizlazi da je „Županijski sud bio pozvan odlučiti isključivo o pitanjima koja se odnose na pravo na slobodu podnositelja zahtjeva koje spada u građanski aspekt čl. 6. st. 1. Konvencije, s obzirom da je pravo na slobodu građansko pravo“,⁵¹ stoga je u tom dijelu postupka čl. 6. st. 1. primjenjiv s obzirom na svoj građanski aspekt.

Zaključno na temu pravne prirode posebnog postupka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama možemo istaknuti kako predmet postupka nije kazneno već protupravno djelo, ne utvrđuje se krivnja počinitelja niti mu se izriče kazna, već se određuje prisilni smještaj ili psihijatrijsko liječenje na slobodi što upućuje na preventivnu funkciju tih mjera čime postupak gubi svoju kaznenu svrhu. Konačno, prelaskom okrivljenika iz kaznenog u posebni postupak, njegov pravni položaj se mijenja u skladu s utvrđenjem posebnih okolnosti koje su dovele do počinjenja protupravnog djela, prvenstveno u odnosu na stanje neubrojivosti. Neke od tih promjena uključuju mogućnost održavanja rasprave u odsutnosti okrivljenika zbog njegove raspravne nesposobnosti, dodatne procesne garancije poput obvezne obrane od samog početka postupka te posebne mjere osiguranja prisutnosti koje se ne primjenjuju na okrivljenike u redovnom kaznenom postupku.⁵² S druge strane, sam Zakon o kaznenom postupku oslovljava neubrojive počinitelje kao okrivljenike te sadrži odredbe koje uređuju postupak prema njima u odnosu na počinjenje samog protupravnog djela za razliku od, primjerice, postupka prema maloljetnicima koji uređuje poseban zakon i čija je posebna priroda neupitna. Sagledamo li postupak strogo iz tog kuta, logično se nameće zaključak o njegovoj kaznenoj prirodi, barem u dijelu koji se odnosi na postupak pred kaznenim sudovima.

⁵⁰ Ibid., st. 50.

⁵¹ Ibid., st. 52.

⁵² Tripalo, D., Burić, Z., Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 520.

Neovisno o različitim mišljenjima teoretičara ili Suda o aktivaciji građanskog ili kaznenog aspekta čl. 6. Konvencije, nedvojbeno je da o utvrđivanju počinjenja protupravnog djela u stanju neubrojivosti treba odlučivati kazneni sud vodeći računa da pritom primjenjuje najviše standarde sukladno pravilima kaznenog postupka i potrebi zaštite mentalno oboljelih okrivljenika, uz ograničenja razmjerna njihovom zdravstvenom stanju i popraćena odgovarajućim zamjenskim mehanizmima.⁵³ Sukladno tome, pravilno je zaključiti da je postupak koji se vodi poseban postupak čija su posebna pravila sadržana u glavi XXVII. Zakona o kaznenom postupku, kao i u odredbama ZZODS-a, dok se u svim ostalim pitanjima na odgovarajući način primjenjuju odredbe redovitog kaznenog postupka.

4.2. Razlike u odnosu na redoviti kazneni postupak

ZKP u svojim odredbama sadrži brojne posebnosti vezane uz postupanje prema osobama za koje postoji sumnja da su počinile protupravno djelo u stanju neubrojivosti. Najvažnije od tih odredaba odnose se na:

- obvezno provođenje istrage
- provođenje postupka na inicijativu državnog odvjetnika kao jedinog ovlaštenog tužitelja
- obveznu obranu od samog početka postupka
- posebnu osnovu za određivanje istražnog zatvora, kao i mogućnost zamjene istog posebnom mjerom opreza psihijatrijskog liječenja na slobodi
- poseban sadržaj optužnice
- obvezu utvrđivanja raspravne sposobnosti okrivljenika
- oblik očitovanja o optužbi
- posebno određen sadržaj presude
- sudjelovanje bliskih osoba u postupku itd.⁵⁴

U nastavku rada pomnije ćemo analizirati pojedine od tih odredbi u kojima je najvidljiviji poseban položaj okrivljenika s duševnim smetnjama.

⁵³ Ibid., str. 520.

⁵⁴ Tripalo, D., Neubrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017), str. 1211.

4.2.1. Obvezno provođenje istrage

ZKP u čl. 216. st 2. propisuje obveznu istragu u slučaju postojanja osnovane sumnje⁵⁵ da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti. Neovisno o vrsti i naravi djela te predviđenoj kazni, istraga se uvijek provodi u postupku prema neubrojivim počiniteljima, čak i u onim slučajevima u kojima Zakon propisuje mogućnost provođenja istraživanja.⁵⁶ Sukladno tome, kazneni postupak prema neubrojivim počiniteljima započinje pravomoćnošću rješenja⁵⁷ o provođenju istrage koje donosi državni odvjetnik kao jedini ovlaštenu tužitelj.⁵⁸

Istraga predstavlja poseban stadij prethodnog postupka u kojem državni odvjetnik pod kontrolom suca istrage poduzima radnje s ciljem prikupljanja dokaza i podataka o kojima ovisi hoće li se podići optužnica ili obustaviti postupak. Upravo je sudska kontrola jedna od najvećih prednosti uvođenja obvezne istrage u postupku prema neubrojivim počiniteljima s obzirom da je na taj način osigurana veća zaštita okrivljenikovih prava te je smanjena mogućnost nezakonitog kaznenog progona i arbitrarnosti u postupanju državnih odvjetnika. Kako se istraga ne provodi za kaznena djela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora manja od pet godina, ključni trenutak predstavlja pitanje razgraničenja kada postoji osnovana sumnja na neubrojivost, a kada se radi o smanjenoj ubrojivosti ili o ubrojivom okrivljeniku koji je istodobno osoba s duševnim smetnjama jer o tom razgraničenju ovisi otvaranje istrage. U slučaju takvih dvojbi, državni odvjetnik može odabrati jednu od dvije raspoložive opcije: 1.) donijeti rješenje o provođenju istrage u svakom slučaju kada se radi o okrivljeniku s duševnim smetnjama ili osobi za koju postoji sumnja da je počinila djelo u stanju neubrojivosti ili 2.) poduzeti kazneni progon te naknadno, kada se utvrdi okrivljenikovo stanje uma *tempore criminis*, donijeti rješenje o provođenju istrage. Budući da državni odvjetnik ne raspolaže stručnim znanjima iz područja forenzičke psihijatrije koja bi mu olakšala procjenu, prednost se daje prvoj opciji jer se njome osigurava veća zaštita okrivljenika s duševnim smetnjama kroz razna jamstva poput

⁵⁵ ZKP je prije Novele iz 2013. za otvaranje istrage predviđao postojanje *osnova* sumnje, što predstavlja niži stupanj izvjesnosti o počinjenju kaznenog djela od *osnovane* sumnje, v. Pajčić, M., Istraga prema Noveli Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, br. 2 (2013), str. 637.; Bitanga, M., Bilušić, I., Opasnost od ponavljanja djela i određivanje istražnog zatvora – *iudex, quo vadis?*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 28, br. 2 (2021), str. 252.-254.

⁵⁶ čl. 213. st. 1. ZKP „Kada postoji osnovana sumnja da je okrivljenik počinio kazneno djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, a ne postoje zakonske smetnje za kazneni progon te osobe, državni odvjetnik može provesti ili naložiti istražitelju provođenje dokaznih radnji koje su svrhovite za odlučivanje o podizanju optužnice.“

⁵⁷ Prije Novele ZKP iz 2013., istraga je započinjala nalogom o provođenju istrage protiv kojeg nije bilo moguće ulaganje pravnog lijeka, v. Pajčić, M., Istraga prema Noveli Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, br. 2 (2013), str. 637.

⁵⁸ O nemogućnosti preuzimanja kaznenog progona od strane oštećenika i pokretanja postupka privatnom tužbom v. Tripalo, D., Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), str. 6.

obvezne obrane koju vežemo uz trenutak pokretanja istrage.⁵⁹ Specifičnosti vođenja istrage protiv takvih okrivljenika vidljive su u odredbama o prekidu i obustavi istrage. U redovitom postupku, do prekida istrage došlo bi u slučaju raspravne nesposobnosti okrivljenika zbog određenih zdravstvenih smetnji (čl. 223. st. 1. ZKP), dok se istraga u postupku prema okrivljenicima s duševnim smetnjama ne prekida ako se u njezinom tijeku utvrdi da je počinitelj bio nebrojiv te da je raspravno nesposoban zbog duševnih smetnji (čl. 549. st. 4). Isto tako, u redovnom postupku državni odvjetnik obustavlja istragu rješenjem ako postoje okolnosti koje isključuju krivnju okrivljenika (čl. 224. st. 1. t. 2), pritom aludirajući na slučajevne nužne obrane i krajnje nužde, dok se u slučaju postojanja sumnje na nebrojivost koja isključuje krivnju istraga nastavlja kako bi se prikupili dokazi i činjenice koji će dovesti do zaključka je li djelo počinjeno u stanju nebrojivosti. Tijekom istrage, državni odvjetnik mora voditi računa o tome postoje li okolnosti koje upućuju na ispunjenje uvjeta za predlaganje prisilnog smještaja ili liječenja na slobodi te paziti na raspravnu sposobnost okrivljenika (čl. 549. st. 3.). Njegova dvojaka uloga tužitelja i istražitelja ne smije utjecati na pravilnost i zakonitost vođenja istrage te utvrđivanja činjenica i dokaza koji idu u korist ili na teret okrivljenika. Važna je u tom smislu uloga suda koji vrši nadzor nad istražnom funkcijom državnog odvjetnika kroz ispitivanje pojedinačnih istražnih radnji kojima se ograničavaju prava i slobode okrivljenika te sudska kontrola tužiteljske funkcije državnog odvjetnika koja se odnosi na zakonitost vođenja postupka prije podizanja optužnice.⁶⁰

4.2.2. *Obvezna obrana*

Obvezna obrana ključan je aspekt zaštite okrivljenika s duševnim smetnjama u postupku koji se vodi radi utvrđivanja njihove nebrojivosti. Pretpostavlja se da su takvi okrivljenici nesposobni učinkovito ili uopće zastupati svoje interese u postupku te im je iz tog razloga neophodna pomoć pravnih stručnjaka kako bi ostvarili zakonsko pravo na jednakost oružja prilikom suočavanja s državnim odvjetnikom u ulozi tužitelja koji raspolaže zavidnim stručnim znanjima i ima mogućnost angažiranja brojnih represivnih instrumenata.⁶¹ Funkcija obrane jedan je od ključnih elemenata ostvarivanja načela pravičnosti u kaznenom postupku što je posebno istaknuti zahtjev u slučaju postupanja prema osobama koje nisu u stanju voditi računa o svojem najboljem interesu. Do donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom

⁵⁹ Tripalo, D., Nebrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017), str. 523.-524.

⁶⁰ Pajčić, M., Istraga prema Noveli Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, br. 2 (2013), str. 632.

⁶¹ Kos, D., Odgovorna obrana okrivljenika u kaznenom postupku- postupak pred optužnim vijećem, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 16., br. 2. (2009), str. 573.-574.

postupku iz 2012., obvezna obrana vezivala se uz trenutak potvrđivanja optužnice čime se neopravdano odgađala zaštita okrivljenika u inicijalnim fazama postupka, stoga je stupanjem na snagu odredbi kojima se ta obveza propisuje već od samog početka istrage učinjen značajan korak u smjeru zaštite prava i interesa okrivljenika s duševnim smetnjama.

ZKP u čl. 66. st. 1. propisuje slučajeve obvezne obrane navodeći, između ostalog, da okrivljenik mora imati branitelja „ako je gluhi, slijep, gluhoslijep ili nesposoban da se sam brani, od prvog ispitivanja do pravomoćnog dovršetka kaznenog postupka“. Iako članak ne spominje izričito osobe s duševnim smetnjama, ta kategorija okrivljenika obuhvaćena je dijelom koji govori o osobama koje su nesposobne da same vode brigu o svojoj obrani, dok potvrdu takve pretpostavke pronalazimo i u čl. 550. st. 4. koji propisuje da okrivljenik *mora* imati branitelja nakon donošenja rješenja o provođenju istrage. Upravo im je iz tog razloga potrebno osigurati učinkovitu obranu i postaviti branitelja po službenoj dužnosti ako sami ne uzmu odvjetnika po vlastitom izboru. Kada je neubrojivom okrivljeniku postavljen branitelj po službenoj dužnosti, potrebno je voditi računa o tome ispunjava li svoje obveze uredno i brine li o najboljem interesu svog klijenta. To je otežano u slučajevima kada se okrivljenik opire suradnji s braniteljem jer ga doživljava dijelom svojevrstne „urote“ te ga svim silama pokušava razriješiti dužnosti, ali i u slučajevima kada zbog svoje duševne bolesti nije sposoban procijeniti neadekvatnost i pasivnost branitelja koje rezultiraju povredom prava koja često ostanu nedetektirana od strane suda.⁶² U praksi su česti problemi demotiviranost i needuciranost branitelja po službenoj dužnosti koji u želji za dodatnom zaradom olako prihvaćaju poslove obveznog zastupanja u područjima koja nisu njihova specijalnost. Nedostaje im stručnih znanja i edukacije u postupanju prema osobama s duševnim smetnjama stoga izbjegavaju komunikaciju s njima, ne osporavaju navode tužitelja te svojom pasivnošću opstruiraju pravo na učinkovitu obranu kršeći pritom načela savjesnosti i poštenja. S obzirom da su u praksi postupci prema neubrojivim okrivljenicima u dokaznom smislu najjednostavniji postupci s čestim priznanjima, branitelji se uglavnom priklanjaju mišljenju suda te češće problematiziraju vrstu protupravnog djela, a rjeđe nalaz i mišljenje vještaka ili određene nepravilnosti u postupku.⁶³

Usprkos mogućnosti da branitelj postupi na štetu osobe čije interese zastupa, obvezna obrana iznimno je važan instrument kojim se nastoji poboljšati položaj okrivljenika kroz brigu

⁶² Tripalo, D., Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), str. 10, preuzeto s http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/TripaloD_ProblemiUKaznenomPostupku_2006.pdf.

⁶³ Navedene tvrdnje temelje se na mišljenjima i saznanjima proizašlima iz intervjua sa zamjenicima općinskog državnog odvjetnika. Rezultat su njihovih iskustava nastalih kroz dugogodišnju praksu rada s okrivljenicima s duševnim smetnjama.

o promicanju i ostvarivanju njegovih prava i interesa. Posljedično, uloga branitelja predstavlja ključan element poštivanja pravičnosti od trenutka prvog ispitivanja okrivljenika od strane državnog odvjetnika pa sve do donošenja rješenja o njegovom prisilnom smještaju, a ponekad čak i nakon toga, ako nastane potreba za ulaganjem pravnih lijekova i drugih pravnih sredstava. Također, uz zaštitu okrivljenika s duševnim smetnjama kao posebno ranjive skupine počinitelja, važnost obvezne obrane leži i u mogućnosti da im se prije podizanja optužnice odredi prisilno zadržavanje u zdravstvenoj ustanovi ako se vještačenje ne može provesti na drugi, za okrivljenika olakotniji način.⁶⁴

4.2.3. Osnove za određivanje istražnog zatvora i posebna mjera opreza

Istražni zatvor preventivna je mjera kojom se okrivljeniku u kaznenom postupku oduzima sloboda prije donošenja odluke o njegovoj krivnji, usprkos postojanju ustavne presumpcije nedužnosti.⁶⁵ Moguće ga je odrediti iz osnova navedenih u čl. 123. st. 1. ZKP koji zahtjeva kumulativno ispunjenje dvaju uvjeta – postojanja osnovane sumnje da je određena osoba počinila kazneno djelo te postojanja jednog od pet taksativno nabrojanih uvjeta: opasnosti od bijega, koluzijske opasnosti, iteracijske opasnosti, opasnosti za neometano odvijanje postupka ili postojanja potrebe osiguranja prisutnosti okrivljenika na raspravi.⁶⁶

Kada govorimo o okrivljenicima s duševnim smetnjama, točnije okrivljenicima za koje postoji sumnja da su počinili protupravno djelo u stanju nebrojivosti, ZKP u čl. 551. st. 1. jasno određuje da se takvim osobama, uz razloge iz čl. 123., istražni zatvor može odrediti i u slučaju postojanja posebnog oblika iteracijske opasnosti, odnosno opasnosti od počinjenja težeg kaznenog djela koja mora proizlaziti upravo iz težih duševnih smetnji, u pravilu onih koje su uzrokovale nebrojivost. Postojanje takve specifične opasnosti utvrđuje se isključivo nalazom

⁶⁴ Tripalo, D., Burić, Z., Položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 526.

⁶⁵ Bitanga, M., Bilušić, I., Opasnost od ponavljanja i određivanja istražnog zatvora – iudex, quo vadis?, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 28, br. 2 (2021), str. 242.

⁶⁶ Čl. 123. st. 1. ZKP:

Istražni zatvor može se odrediti ako postoji osnovana sumnja da je određena osoba počinila kazneno djelo i ako:

1) je u bijegu ili osobite okolnosti upućuju na opasnost da će pobjeći (krije se, ne može se utvrditi istovjetnost i slično),

2) osobite okolnosti upućuju na opasnost da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za kazneni postupak ili da će ometati kazneni postupak utjecajem na svjedoke, vještake, sudionike ili prikrivače (*koluzijska opasnost*),

3) osobite okolnosti upućuju na opasnost da će ponoviti kazneno djelo ili da će dovršiti pokušano kazneno djelo, ili da će počiniti teže kazneno djelo za koje je prema zakonu moguće izreći kaznu zatvora od pet godina ili težu, kojim prijeti (*iteracijska opasnost*),

4) je istražni zatvor nužan radi neometanog odvijanja postupka za kazneno djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora i kod kojeg su okolnosti počinjenja kaznenog djela posebno teške,

5) okrivljenik koji je uredno pozvan izbjegava doći na raspravu.

vještaka psihijatra koji na zahtjev suda može dati mišljenje o odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi u koju bi osobu trebalo uputiti nakon što se izvijesti zatvorska uprava koja je nadležna za donošenje odluke o upućivanju u bolnicu za osobe lišene slobode ili odgovarajuću psihijatrijsku ustanovu. Smisao takvog zakonskog uređenja leži upravo u načinu izvršavanja istražnog zatvora koji je prilagođen potrebama duševno bolesnih okrivljenika kojima je potrebno osigurati liječenje ako su kod njih još uvijek prisutne one duševne smetnje koje su dovele do počinjenja protupravnog djela u stanju nebrojivosti.⁶⁷ Valja napomenuti da istražni zatvor određen po posebnoj osnovi može trajati dokle god opasnost postoji, ali da pritom i dalje vrijede opći rokovi iz članka 133. ZKP kojima je određeno najdulje trajanje istražnog zatvora za određenu kategoriju kaznenih djela.⁶⁸ Iako zakon propisuje mogućnost provođenja istražnog zatvora u odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi javnog zdravstva, u pravilu te ustanove odbijaju prihvati istražnih zatvorenika uz obrazloženje da nemaju odgovarajuće sigurnosne uvjete za njihov smještaj. Zbog toga se čak i oni pacijenti koji su se u trenutku određivanja istražnog zatvora nalazili na liječenju u nekoj od tih ustanova premještaju u Zatvorsku bolnicu koja nema poseban odjel za smještaj i liječenje nebrojivih okrivljenika zbog čega im je uskraćena adekvatna skrb i zaštita od ostalih okrivljenika različitih kaznenopravnih statusa koji se liječe na odjelu psihijatrije. Navedeno obrazloženje upitno je i s obzirom na činjenicu da su forenzični odjeli bolnica javnog zdravstva adekvatni za provođenje prisilnog smještaja koji također zahtjeva visoke sigurnosne uvjete,⁶⁹ dok je jedina razlika koja govori u prilog takvim opravdanjima nemogućnost liječenja nebrojive osobe bez njezinog pristanka sve dok ne bude osuđena.

Još jedna specifičnost vezana uz određivanje istražnog zatvora nebrojivim osobama odnosi se na mogućnost izricanja posebne mjere opreza umjesto određivanja istražnog zatvora po posebnoj osnovi. Riječ je o mjeri opreza liječenja na slobodi koju donosi sud nakon provedenog vještačenja ako utvrdi da je za otklanjanje opasnosti dovoljno liječenje na slobodi.⁷⁰ Trajanje mjere određeno je člankom 551. st. 4. prema kojem „mjera može trajati dok za to postoje zakonski uvjeti, a najdulje do pravomoćnosti presude, s time da njezino trajanje nije ograničeno rokovima trajanja istražnog zatvora“. Kako se mjera ne bi suviše olako produljivala, navedeno je posredno ograničenje kroz periodičan nadzor suda svaka dva mjeseca kako bi se utvrdilo

⁶⁷ Tripalo, D., Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), str. 8.-9., preuzeto s http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/TripaloD_ProblemiUKaznenomPostupku_2006.pdf.

⁶⁸ Čl. 551. st. 2. ZKP.

⁶⁹ Sušić, N., Biško, A., Gruber, E. N., Guberina Korotaj, B., Nebrojiva osoba u procesu od istražnog zatvora do realizacije prisilnog smještaja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 1 (2013), str. 154.

⁷⁰ Čl. 551. st. 3. ZKP.

postoji li i dalje potreba za mjerom opreza te je li ju potrebno rješenjem produjiti ili u potpunosti ukinuti.⁷¹ Dodatan nadzor sud provodi temeljem odredbe čl. 551. st. 3. koja nalaže obvezu obavještanja suda od strane psihijatrijske ustanove koju je odredio za provođenje liječenja o tijeku liječenja u roku koji ne može biti dulji od dva mjeseca. Također, za razliku od ostalih mjera opreza koje može izreći i državni odvjetnik, mjeru liječenja na slobodi može izreći samo sud čime se ostvaruje veća zaštita osoba s duševnim smetnjama od eventualnih proizvoljnih postupanja tužitelja.⁷² S druge strane, kako je takvim okrivljenicima moguće odrediti istražni zatvor po „normalnim“ osnovama, u takvim slučajevima analogno treba tumačiti mogućnost određivanja jedne ili više preostalih mjera opreza poput zabrane napuštanja boravišta ili zabrane približavanja određenoj osobi. Neovisno o tome radi li se o mjeri opreza koja se uobičajeno primjenjuje na okrivljenike u redovitom kaznenom postupku ili o onoj određenoj po posebnoj osnovi, u slučaju nepoštivanja sud će ju uvijek zamijeniti istražnim zatvorom.

4.2.4. Raspravna sposobnost

Raspravna sposobnost pravni je postulat koji podrazumijeva sposobnost shvaćanja prirode i svrhe kaznenog postupka, razumijevanja procesnih radnji i njihovih posljedica te mogućnosti sporazumijevanja s braniteljem i učinkovitog sudjelovanja u konstruiranju vlastite obrane.⁷³ Utvrđivanje raspravne sposobnosti, kao jednog od uvjeta za ostvarivanje prava na pošteno suđenje, posebno je važno prilikom postupanja prema osobama s mentalnim teškoćama. Sama činjenica da se u ulozi okrivljenika nalazi osoba s duševnim smetnjama, nije ujedno dokaz raspravne nesposobnosti takve osobe. Moguće je da je osoba *tempore criminis* bila pod utjecajem duševnih smetnji zbog kojih je nastupila njezina neubrojivost, ali da one ne postoje u istom intenzitetu tijekom vođenja postupka zbog čega raspravna sposobnost ostaje netaknuta.⁷⁴ U svakom slučaju, valja razlikovati situacije u kojima dolazi do nastupanja raspravne nesposobnosti okrivljenika zbog ostalih zdravstvenih problema od onih u kojima je glavni uzročnik pojedina duševna smetnja. Dok u slučajevima nastupanja raspravne nesposobnosti iz drugih razloga, ZKP propisuje mogućnost prekida istrage⁷⁵ i odgode rasprave,⁷⁶ u slučaju raspravne

⁷¹ Čl. 551. st. 4. ZKP.

⁷² Tripalo, D., Burić, Z., Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012), str. 526.

⁷³ Tripalo, D., Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), str. 10., preuzeto s http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/TripaloD_ProblemiUKaznenomPostupku_2006.pdf.

⁷⁴ Ibid., str. 10.

⁷⁵ Čl. 223. st. 1. ZKP.

⁷⁶ Čl. 406. st. 1. ZKP.

nesposobnosti zbog postojanja duševne smetnje istraga se ne prekida,⁷⁷ a rasprava se može održati u odsutnosti okrivljenika,⁷⁸ uz obveznu prisutnost branitelja.

Nužnost detektiranja duševnih smetnji okrivljenika neophodna je od inicijalnog kontakta s državnim odvjetnikom čija je zadaća provesti prvo ispitivanje. O postojanju raspravne sposobnosti ovisi mogućnost samog ispitivanja kao i posljedične radnje koje poduzima državni odvjetnik. Ključan alat za ocjenu uvijek je mišljenje vještaka psihijatra koji je dužan očitovati se o postojanju ili nepostojanju raspravne sposobnosti odnosno procijeniti može li okrivljenik shvatiti prirodu i svrhu kaznenog postupka, značenje i posljedice procesnih radnji te može li se sporazumijevati sa svojim braniteljem. Na temelju takvog vještačenja, državni odvjetnik će ispitati, odnosno pokušati ispitati okrivljenika u prisustvu branitelja i vještaka odnosno ponoviti ispitivanje ako je ono provedeno bez utvrđivanja raspravne sposobnosti. U praksi su mogući slučajevi ispitivanja okrivljenika u fazi istraživanja dok još ne postoji sumnja na neubrojivost, čime se otvara niz pitanja o raspravnoj sposobnosti u trenutku davanja iskaza. Primjerice, u slučaju priznanja postavlja se pitanje zakonitosti takvog dokaza, čak i ako vještak psihijatar naknadno na temelju videosnimke ispitivanja procijeni da se okrivljenik ponašao suvislo, da je nastupila remisija ili da je vrlo vjerojatno bio raspravno sposoban. U većini slučajeva u takvim situacijama državni odvjetnik automatski otvara istragu te ponovno provodi ispitivanje, ako je to moguće s obzirom na stanje okrivljenika. O raspravnoj sposobnosti ovisi i upoznavanje okrivljenika s poukom o pravima što je obvezan korak prilikom uhićenja i provođenja prvog ispitivanja jer čitanje pouke nema svrhu ako okrivljenik nije sposoban shvatiti značenje prava koja iz nje proizlaze.⁷⁹

Vještačenje raspravne sposobnosti moguće je odrediti u svakoj fazi postupka, s time da je u pravilu mišljenje vještaka, ako je ono zatraženo i u tom aspektu, sadržano u nalazu i mišljenju o neubrojivosti okrivljenika. Ako je od trenutka vještačenja do trenutka rasprave proteklo previše vremena unutar kojega je došlo do određenih pogoršanja ili popravljivanja zdravstvenog stanja okrivljenika, potrebno je ponoviti vještačenje kako bi se procijenilo trenutačno psihičko stanje u okviru novonastalih okolnosti. Kako bi se spriječile zlouporabe i osiguralo poštivanje prava na najvišoj razini, predsjednik vijeća, sukladno čl. 552. st. 2. ZKP, obvezan je prije rasprave u prisustvu vještaka pokušati ispitati okrivljenika kako bi se sam uvjerio u osnovanost

⁷⁷ Čl. 549. st. 4. ZKP.

⁷⁸ Čl. 552. st. 2. ZKP.

⁷⁹ Navedeni podaci temelje se na informacijama prikupljenim provođenjem intervjua sa zamjenicima općinskog državnog odvjetnika. Spomenuti primjeri predstavljaju situacije koje se događaju u praksi i koje uzrokuju probleme odnosno otežavaju postupanje pravosudnih tijela u najranijim fazama postupka.

ocjene o njegovoj raspravnoj sposobnosti. Ispitivanje se provodi u sudnici prije početka rasprave ili na drugom odgovarajućem mjestu odnosno u zatvorskoj bolnici ili psihijatrijskoj ustanovi ako tako nalaže zdravstveno stanje okrivljenika. Sudska kontrola vidljiva je i u slučaju pozitivne ocjene raspravne sposobnosti prilikom koje predsjednik vijeća kroz neposrednu komunikaciju s okrivljenikom prije početka rasprave donosi konačan zaključak o sposobnosti okrivljenika da uistinu razumije prirodu, tijek i svrhu postupka, kao i optužbe koje mu se stavljaju na teret. U slučaju konačnog zaključka o raspravnoj nesposobnosti koja je nastupila kao posljedica duševnih smetnji, sud će odrediti održavanje rasprave u odsutnosti okrivljenika pri čemu se smatra da je okrivljenik porekao osnovanost optužbe, a njegov iskaz dobiva se čitanjem zapisnika prijašnjeg ispitivanja.⁸⁰

Ocjena raspravne sposobnosti u praksi je usko povezana s ograničenjima koja proizlaze iz odredbi o najduljem mogućem trajanju istražnog zatvora. Kada govorimo o osobama s duševnim smetnjama, moguće je da se radi o izuzetno opasnim pojedincima koji zbog prirode svoje bolesti nisu sposobni kontrolirati impulzivne reakcije, stoga je osobito važno da takve osobe vrijeme do donošenja presude provedu u Zatvorskoj bolnici ili na forenzičnom odjelu psihijatrijske bolnice, međutim, to nije uvijek slučaj. Problem se javlja u slučaju nepravovremenog utvrđivanja nebrojivosti zbog čega dolazi do odgađanja rasprava kao primjerice u slučaju da osoba nije odmah vještačena, nego je tek na raspravi utvrđeno da se radi o nebrojivoj osobi zbog čega je rasprava odgođena kako bi se provelo vještačenje. Moguće je slučaj da se vještak pismeno izjasni da je okrivljenik raspravno nesposoban, ali ga u slučaju spriječenosti zamijeni drugi vještak koji na raspravi tvrdi da je ustvari raspravno nesposoban što dovodi do ponovnog odgađanja rasprave kako bi se ponovilo vještačenje. Za to vrijeme rokovi za istražni zatvor teku i postoji mogućnost da takva osoba izađe na slobodu iako je opasna za okolinu. Moguće rješenje u tom slučaju bilo bi određivanje prisilnog smještaja po nekoj drugoj osnovi, odnosno provođenje postupka za prisilno zadržavanje i prisilni smještaj prema odredbama ZZODS-a.⁸¹

Budući da je ravnopravno sudjelovanje u postupku temelj za postizanje najvišeg standarda pravičnosti tokom suđenja, raspravna sposobnost, iako strogo vrednovana kao pravna kategorija, u praksi se ocjenjuje mnogo fleksibilnije. Sudski vještaci napominju da nije razumno

⁸⁰ Tripalo, D., Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), str. 11.-12., preuzeto s http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/TripaloD_ProblemiUKaznenomPostupku_2006.pdf.

⁸¹ Čl. 27. ZZODS:

Osoba s težim duševnim smetnjama koja zbog tih smetnji ozbiljno i izravno ugrožava vlastiti ili tuđi život, zdravlje ili sigurnost, smjestit će se u psihijatrijsku ustanovu po postupku za prisilno zadržavanje i prisilni smještaj propisanim ovim Zakonom.

očekivati „idealno zdravlje“, već da je potrebno „zadovoljiti se nalazom koji ipak neće u značajnijoj mjeri ograničavati okrivljenikovo pravo da sam bude aktivan sudionik u postupku koji se vodi protiv njega“.⁸² To će praktično podrazumijevati ocjenu o tzv. parcijalnoj raspravnoj sposobnosti koja će zahtijevati određene prilagodbe postupka⁸³ kao što su određivanje češćih stanki radi odmora, uzimanje propisane terapije za vrijeme rasprave, prilagođavanje stručnih izraza i načina obraćanja okrivljeniku itd. Tek će u rijetkim slučajevima u obzir dolaziti ocjena o trajnoj raspravnoj nesposobnosti koja je najčešće uzrokovana kroničnim i uznapredovalim psihotičnim stanjima i poremećajima poput, primjerice, teške demencije ili teških oblika mentalne retardacije.⁸⁴

4.2.5. Vještačenje

Vještačenje psihijatrijskim pregledom okrivljenika određuje se „ako se pojavi sumnja da je isključena ili smanjena ubrojivost okrivljenika, da je okrivljenik zbog ovisnosti od alkohola ili opojnih droga počinio kazneno djelo ili da je raspravno nesposoban zbog duševnih smetnji“.⁸⁵ S obzirom na specifičnosti postupanja prema osobama s duševnim smetnjama, okrivljenika je moguće rješenjem suda prisilno zadržati u zdravstvenoj ustanovi ako vještačenje nije moguće provesti na drugačiji način.

Svrha je vještačenja utvrditi je li u trenutku počinjenja djela okrivljenik bolovao od kakve duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje te je li takvo stanje utjecalo na njegovu sposobnost shvaćanja značenja svojeg postupanja ili upravljanja svojom voljom.⁸⁶ Takva procjena uključuje određivanje naravi, vrste, stupnja i trajnosti duševne smetnje te, u slučaju zaključka da okrivljenik u trenutku počinjenja djela nije bio sposoban shvatiti značenje svojeg postupanja ili vladati svojom voljom, mišljenje vještaka o „stupnju vjerojatnosti da bi ta osoba zbog duševnih smetnji mogla počinuti teže kazneno djelo i je li za otklanjanje te opasnosti potrebno njezino liječenje u psihijatrijskoj ustanovi ili psihijatrijsko liječenje na slobodi“.⁸⁷

⁸² Goreta, M., Raspravna sposobnost, u: Goreta, M., Peko-Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 706.

⁸³ Periša, A., Arbanas, G., O raspravnoj sposobnosti u forenzičnoj psihijatriji, Medicina Fluminensis, vol. 57, br. 4 (2021), str. 368.

⁸⁴ Goreta, M., Raspravna sposobnost, u: Goreta, M., Peko-Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 706.

⁸⁵ Čl. 325. st. 1. ZKP.

⁸⁶ Čl. 325. st. 3. ZKP.

⁸⁷ Čl. 325. st. 4. ZKP.

Sama procjena opasnosti forenzičkih pacijenata izuzetno je složen i zahtjevan zadatak koji sa sobom nosi visoki stupanj odgovornosti zbog velikog broja pozitivnih i negativnih čimbenika koji mogu utjecati na buduće rizično ponašanje nekog okrivljenika, a čija je pravilna procjena ključna zbog potencijalno ozbiljnih posljedica koje mogu nastati kao rezultat pogrešnog predviđanja, kako za samog okrivljenika, tako i za širu okolinu. Važno je istaknuti kako nijedna dijagnoza ne podrazumijeva sama po sebi prisilu, odnosno nijedna dijagnoza nije ekvivalent nekom stupnju opasnosti koji bi automatski zahtijevao prisilnu hospitalizaciju. Prilikom procjene rizika, vještaci uzimaju u obzir vrstu i karakter kaznenog djela koje je počinjeno, međutim, rukovode se i brojnim drugim čimbenicima koji im pomažu procijeniti potencijalan rizik. Pritom se služe prijašnjom medicinskom dokumentacijom, dokumentacijom nadležnih službi koje su imale prilike intervenirati zbog počiniteljevog ranijeg sukoba s okolinom, izjavama svjedoka navedenima u sudskom spisu, kao i samim razgovorom s okrivljenikom iz kojega je moguće saznati ima li ta osoba nasilne fantazije, koliko je njima okupirana, proizlazi li prijetnja iz psihopatologije i je li uistinu toliko opasna da ju je potrebno prisilno smjestiti u psihijatrijsku ustanovu ili je za njezin boljitak i sigurnost okoline dovoljno njezino liječenje na slobodi. Veliki faktor u formiranju mišljenja vještaka o potrebi stacionarnog liječenja svakako je odbijanje provođenja liječničkog tretmana i neuzimanje propisane terapije što povećava rizik od eskalacije i pospešuje mogućnost ponovnog počinjenja kaznenog djela.⁸⁸

Vještačenje se provodi po nalogu suda koji, zajedno s pisanim nalogom, vještaku dostavlja sudski spis i od njega traži da utvrdi postoji li poremećaj duševnog stanja, kako je taj eventualni poremećaj utjecao na počinjenje djela, postoje li neki faktori koji su tome dodatno pridonijeli poput, primjerice, ovisnosti, kakva je procjena opasnosti, postoji li potreba za prisilnim smještajem te je li okrivljenik raspravno sposoban. Sudski nalog trebao bi sadržavati jasno i precizno određene zahtjeve te biti konkretna polazišna osnova vezana uz specijalizirano područje radi kojeg se određuje vještačenje.⁸⁹ Većinu inicijalnih informacija vještak dobiva upravo iz sudskog spisa čije proučavanje prethodi intervjuu s okrivljenikom, zbog čega je iznimno važno da informacije iz spisa budu čim jasnije i potpunije kako bi se iz njih mogle razaznati relevantne činjenice. Da bi se donio pravilan zaključak, potrebno je prikupiti što više podataka o funkcioniranju okrivljenika prije ili tijekom počinjenja djela pri čemu značajnu ulogu, uz prethodnu medicinsku dokumentaciju i izjave svjedoka, ima razgovor s okrivljenikom. Problem koji se javlja u ovoj fazi vještačenja je moralna dilema, odnosno brisanje granica u odnosu

⁸⁸ Navedene tvrdnje temelje se na saznanjima proizašlima iz intervjua sa stalnim sudskim vještakom, stručnjakom za forenzičku psihijatriju, koji je ujedno zaposlenik Klinike za psihijatriju Vrapče.

⁸⁹ Sačić, P., Psihijatrijska vještačenja u kaznenom postupku, *Pravnik*, vol. 43, br. 87 (2009), str. 61.-62.

povjerenja između liječnika i pacijenta. Potrebno je upoznati okrivljenika s razlikom odnosa koji postoji između terapeuta i pacijenta te onoga koji postoji između vještaka i ispitanika kako bi se spriječilo iznošenje irelevantnih informacija koje bi mogle naškoditi okrivljeniku u slučaju pogrešne procjene o tome koje su informacije bitne za iznošenje u postupku. Pitanje čuvanja liječničke tajne moralno je konfliktno u slučaju forenzičkih vještačenja u kojima psihijatar djeluje kao pomoćnik suda stoga je nužno javno iznositi „samo one podatke koji neposredno služe za argumentaciju forenzičkih procjena“.⁹⁰ Dakako, oslobođenje od čuvanja liječničke tajne odnosi se u prvom redu na informacije vezane uz djelo koje je počinjeno, kao i na saznanja o činjenicama iz kojih proizlazi ugroza za druge osobe, dok su intimni detalji poput seksualnog opredjeljenja ili određenih osobina ličnosti i dalje obuhvaćeni odnosom povjerenja.

Jedan od najvećih izazova s kojima se psihijatri susreću prilikom vještačenja svakako je korištenje prava na obranu šutnjom. Ono se manifestira kao uskrata davanja iskaza u cijelosti ili odbijanja davanja odgovora na pojedina pitanja. S obzirom da se radi o zakonskom pravu sadržanom u čl. 64. st. 1. t. 7. ZKP, vještaku je strogo zabranjeno iznositi informacije koje nehotice sazna prilikom ispitivanja okrivljenika, a koje bi trebale biti pokrivenne strategijom obrane šutnjom. Takve informacije vještak može koristiti kako bi stvorio jasniju sliku o prethodnim zbivanjima i mogućim verzijama događaja, međutim, ne smije ju koristiti prilikom razmjene informacija sa sudom sve dok okrivljenik ili njegov branitelj ne odustanu od obrane šutnjom. Iako ne smije postavljati pitanja o slučaju, vještak ima pravo upitati okrivljenika zašto se koristi takvom strategijom obrane te svoja saznanja unijeti u psihijatrijsku ekspertizu budući da i razlozi uskrate iskaza mogu ukazivati na okrivljenikovo psihičko stanje. Zaključci utemeljeni na informacijama dobivenim od ispitanika koji prakticiraju obranu šutnjom postavljaju se kondicionalno uz mogućnost naknadne dopune ako u tijeku postupka okrivljenik odustane od svoje obrambene strategije, s naznakom u kojoj je mjeri uskrata iskaza negativno utjecala na mogućnost davanja odgovora na postavljena pitanja. U slučaju dopunske ekspertize, raspravlja se o najznačajnijem dijelu anamneze s naglaskom na okrivljenikov emocionalni odnos prema djelu, njegovu interpretaciju samog delikta i događaja koji su mu prethodili, kao i na sve informacije koje je okrivljenik uskratio prilikom prvog vještačenja ili ih je naknadno izmijenio.⁹¹

Nakon provedenog ispitivanja, neovisno o izabranoj strategiji obrane, vještak pristupa izradi pisanog nalaza i mišljenja. U uvodnom dijelu se postavljaju okviri vještačenja na temelju

⁹⁰ Goreta, M., Etički aspekti psihijatrijskih vještačenja u krivičnom postupku, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 661.-662.

⁹¹ Goreta, M., Obrana šutnjom, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 703.-704.

sudskog naloga te se iznose osnovni podaci i izvodi iz sudskog spisa.⁹² Drugi dio sačinjava nalaz koji obuhvaća svu relevantnu medicinsku dokumentaciju, anamnezu i status nakon razgovora s okrivljenikom na kojima se temelji zaključna dijagnoza. Nalaz obuhvaća podatke o prijašnjim kriminalnim aktivnostima i kaznenim i prekršajnim sankcijama, odnosu sa žrtvom, eventualnim prethodnim konfliktima, utjecaju opojnih sredstava na počinitelja, postupanju nakon djela i sl.⁹³ Treći, ujedno i najvažniji, dio je mišljenje koje mora biti stručno argumentirano, jasno, logično i utemeljeno na svoj prethodno navedenoj dokumentaciji.⁹⁴ Ono je „argument za donošenje svih kliničkih i forenzičnih ocjena odnosno za davanje odgovora na sva pitanja koja sud postavlja vještaku u nalogu za provođenje vještačenja“.⁹⁵ Konačno, posljednji dio čini zaključak koji je ujedno i sažetak ekspertize i u kojem treba navesti preporuke u vezi sigurnosnih mjera i liječenja osobe.⁹⁶ Na temelju tako izrađenog nalaza i mišljenja sud se upušta u ocjenu iskaza vještaka prema načelu slobodne ocjene dokaza pri čemu je ovlašten obnoviti vještačenje s istim ili drugim vještakom ako je nalaz nejasan, nepotpun ili u proturječnosti sam sa sobom odnosno zatražiti mišljenje drugog vještaka ako se pojavi sumnja u točnost danog mišljenja, a sve navedeno se ne može otkloniti ponovnim ispitivanjem vještaka.⁹⁷

Vještačenje u kaznenom postupku ključna je karika o kojoj ovisi čitav tijek postupka i njegove konačne posljedice, posebno u slučajevima nekritičkog odnosa sudaca prema nalazu i mišljenju stručnjaka. Zbog njegove je važnosti nužno voditi računa o pravilnoj upotrebi izraza, savjesnom donošenju zaključaka na temelju općeprihvaćenih znanstvenih spoznaja te izbjegavanju donošenja zaključaka o pravnim pitanjima čija je ocjena u isključivoj nadležnosti suda. Posljedično, neki od najčešćih problema s kojima se može susresti u praksi proizlaze iz nepoznavanja pravnih standarda i terminologije koja je vezana isključivo za pripadnike pravne struke pa se tako vještaci često u svojim mišljenjima izjašnjavaju o tome je li okrivljenik ubrojiv što je ustvari pravno pitanje ili iznose nepotpune zaključke, npr. ne izjasne se postoji li opasnost od ponavljanja kaznenog djela. Ponekad prekorače granice svojih ovlasti do te mjere da donose zaključke o kaznenopravnoj odgovornosti na temelju mentalne starosti okrivljenika što ne može biti temelj za oslobođenje od kaznene odgovornosti budući da se i dalje radi o odrasloj osobi. U svakom slučaju, vještaci bi se trebali kretati u okvirima naloga dobivenog od suda i koristiti

⁹² Sačić, P., Psihijatrijska vještačenja u kaznenom postupku, *Pravnik*, vol. 43, br. 87 (2009), str. 65.

⁹³ Goreta, M., Izrada pisanog nalaza i mišljenja, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), *Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza*, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 709.-710.

⁹⁴ Sačić, op. cit. (bilj. 88), str. 65.

⁹⁵ Goreta, op. cit. (bilj. 89), str. 710.

⁹⁶ Sačić, op. cit. (bilj. 88), str. 66.

⁹⁷ Čl. 317. ZKP; čl. 318. ZKP.

se formulacijom o sposobnosti shvaćanja vlastitog postupanja i vladanja svojom voljom bez donošenja ocjena o ubrojivost ili kaznenoj odgovornosti.⁹⁸

4.2.6. Optužnica

O podizanju optužnice odlučuje državni odvjetnik nakon što su provedene dokazne radnje u tijeku istrage. Kada god postoji sumnja na neubrojivost, sadržaj optužnice prilagođava se sukladno odredbama o postupku prema okrivljenicima s duševnim smetnjama. Radi se o svojevrsnom *zahtjevu na utvrđenje* u kojem državni odvjetnik postavlja zahtjev „da sud utvrdi da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju neubrojivosti i da mu se odredi prisilan smještaj ili psihijatrijsko liječenje na slobodi prema odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.“⁹⁹ Ako tijekom postupka državni odvjetnik sam zaključi da nema dokaza za neubrojivost, odnosno da dokazi upućuju da je djelo počinjeno u stanju ubrojivosti ili smanjene ubrojivosti, može odustati od zahtjeva i izmijeniti optužnicu¹⁰⁰ pri čemu se nužno mijenja pravni položaj okrivljenika, a sam postupak vraća se u okvire redovnog kaznenog postupka. Moguća je i obrnuta situacija u slučaju da se tek na raspravi otkrije da dokazi upućuju na počinjenje djela u stanju neubrojivosti. U toj situaciji na odgovarajući se način mijenja zakonska osnova, pravna kvalifikacija djela, činjenično stanje i prijedlog kaznene sankcije, a postupak se nastavlja po izmijenjenoj optužnici u skladu s posebnim pravilima ZKP-a. Takvi slučajevi problematiziraju pitanje obvezne obrane i vještačenja raspravne sposobnosti kao predujeta za vođenje pravičnog postupka stoga je dužnost suca istrage voditi računa radi li se o nekom od slučajeva obvezne obrane¹⁰¹ ako okrivljeniku nije postavljen branitelj. Isto tako važno je istaknuti kako se u činjeničnim opisima optužnice nikada ne opisuje namjera, već se navodi da je djelo počinjeno u neubrojivom stanju kao posljedica duševne bolesti. Posljedično, veliki problem može nastati prilikom određivanja pravne kvalifikacije djela, primjerice kod pokušaja ubojstva kada izostane posljedica, a ozljeda je utvrđena kao lakša, s obzirom da se namjera ne opisuje, a potrebno je na neki način potvrditi da je osoba zaista postupala sa željom da drugoga usmrti. Rješenje tog problema moglo bi se pronaći u formulaciji prema kojoj bi glasilo je okrivljenik počinio djelo u stanju neubrojivosti ne bi li ubio drugoga.¹⁰²

⁹⁸ Navedene tvrdnje prikupljene su prilikom provođenja intervjua sa zamjenicom općinskog državnog odvjetnika. Temeljene su na stvarnim primjerima koji se pojavljuju u praksi te ukazuju na probleme nastale iz nerazumijevanja pravne terminologije i granica zakonskih odredaba.

⁹⁹ Čl. 550. st. 1. ZKP.

¹⁰⁰ Čl. 553. st. 1. ZKP.

¹⁰¹ Tripalo, D., *Tijek kaznenog postupka – kontrola optužnice, rasprava, pravni lijekovi*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br.2 (2008), str. 733.

¹⁰² Primjer, kao i prijedlog rješenja, temelje se na informacijama prikupljenim iz razgovora sa zamjenicom općinskog državnog odvjetnika.

4.2.7. Vrste presuda

Poseban sadržaj optužnice diktira i vrste presuda koje se mogu donijeti u postupku prema nebrojivim počiniteljima protupravnih djela. Ako se nakon provedene rasprave utvrdi da je optuženik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti te da su ispunjeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja ili psihijatrijskog liječenja na slobodi, sud donosi „*deklaratornu*“¹⁰³ presudu kojom se utvrđuje da je optuženik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti te mu se istom presudom određuje prisilni smještaj u trajanju od šest mjeseci ili psihijatrijsko liječenje na slobodi, uz upozorenje da će ono biti zamijenjeno prisilnim smještajem ako ga okrivljenik ne započne do datuma navedenog u rješenju o upućivanju u psihijatrijsku ustanovu.¹⁰⁴ Pored „*deklaratorne*“ presude, okrivljeniku je moguće izreći oslobađajuću ili odbijajuću presudu. *Oslobađajuću* presudu sud donosi ako utvrdi da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti, ali da nisu ispunjeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja ili psihijatrijskog liječenja na slobodi. U presudi će stajati da se okrivljenik oslobađa optužbe i da se zahtjev državnog odvjetnika za smještajem u psihijatrijsku ustanovu ili liječenjem na slobodi odbija.¹⁰⁵ Iako na prvi pogled teže zamislivi, u praksi su takvi slučajevi mogući, pogotovo kada se radi o lakšim kaznenim djelima poput kaznenog djela skidanja i povrede službenog pečata i znaka radi ulaska u zapečaćene prostorije. Oslobađajuća presuda prihvaćena je kao logično rješenje jer je slučajevima nepostojanja uvjeta za određivanje prisilnog smještaja ili liječenja na slobodi nepotrebno donošenje utvrđujuće („*deklaratorne*“) presude.¹⁰⁶ Oslobađajuća presuda također se donosi u slučaju da je okrivljeniku s duševnim smetnjama na teret stavljeno djelo za koje nije dokazano da ga je počinio ili ako djelo za koje ga se optužuje po zakonu nije kazneno djelo, kao i u slučaju postojanja nekog od razloga isključenja krivnje, osim ako je taj razlog nebrojivost.¹⁰⁷ *Odbijajuća* presuda (presuda kojom se optužba odbija) donosi se ako sud utvrdi da okrivljenik u trenutku počinjenja djela nije bio nebrojiv, već da je kazneno djelo počinjeno u stanju ubrojivosti ili smanjene ubrojivosti. U tom slučaju državni odvjetnik može odmah nakon objave presude usmeno izjaviti da se odriče prava na žalbu i podnijeti novu optužnicu za isto kazneno djelo, ali ovoga puta prema odredbama redovnog kaznenog postupka.¹⁰⁸

¹⁰³ Tripalo, D., Osvrt na novu regulativu kaznenog postupka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama, preuzeto s <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=477>

¹⁰⁴ Čl. 554. st. 1.

¹⁰⁵ Čl. 554. st. 3.

¹⁰⁶ Tripalo, D., Osvrt na novu regulativu kaznenog postupka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama, preuzeto s <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=477>

¹⁰⁷ Čl. 554. st. 5.

¹⁰⁸ Čl. 554. st. 6. ZKP; odbijajuću presudu moguće je donijeti i iz razloga navedenih u čl. 452. ZKP (stvarna nenadležnost suda, vođenje postupka bez zahtjeva ovlaštenog tužitelja, odustanak od optužbe, izostanak

4.3. Prisilni smještaj i psihijatrijsko liječenje na slobodi

Nakon donošenja utvrđujuće presude pred kaznenim sudom, postupak se nastavlja pred sudom nadležnim za provođenje prisilnog smještaja sukladno odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Pokretanje postupka prisilnog smještaja, odnosno liječenja na slobodi, u nadležnosti je županijskog suda nadležnog prema mjestu prebivališta ili boravišta nebrojive osobe, kojem se dostavlja presuda kaznenog suda zajedno sa svom pratećom dokumentacijom. Primarna zadaća nadležnog suda je odabir psihijatrijske ustanove u koju će se prisilno smjestiti okrivljenika ili u kojoj će se provoditi prisilno liječenje dok je okrivljenik na slobodi. Izbor ustanove vrši se temeljem procjene stupnja opasnosti nebrojive osobe i sigurnosnih uvjeta u psihijatrijskim ustanovama koje su navedene u Pravilniku o listi psihijatrijskih ustanova za prisilni smještaj i psihijatrijskih ustanova u kojima se nebrojive osobe liječe na slobodi. Pravilnik donosi ministar zdravstva, a u njemu su utvrđene dvije liste od kojih je znatno duža ona koja sadrži popis psihijatrijskih ustanova prikladnih za liječenje na slobodi. Prisilni smještaj forenzičkih pacijenata provodi se u samo četiri ustanove koje ispunjavaju tražene sigurnosne uvjete, a to su Klinika za psihijatriju Vrapče u Zagrebu, Neuropsihijatrijska bolnica „Dr. Ivan Barbot“ Popovača, Psihijatrijska bolnica Rab i Psihijatrijska bolnica Ugljan. Najveće smještajne kapacitete nude Vrapče i Popovača, dok Psihijatrijske bolnice Rab i Ugljan, uz manji broj kreveta i slabije sigurnosne uvjete, služe za smještaj manje opasnih okrivljenika koji nisu skloni bijegu i agresivnim ispadima. U Vrapču je 2019. godine otvoren Zavod za forenzičku psihijatriju „Dr. Vlado Jukić“, većinski sufinanciran sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj, čime su značajno podignuti standardi boravka i liječenja nebrojivih osoba koje su prije izgradnje Zavoda boravile u prenapučenim prostorijama s lošim sigurnosnim uvjetima što je negativno utjecalo na cjelokupni proces liječenja i rehabilitacije. Novi Zavod opremljen je jednokrevetnim i dvokrevetnim sobama, videonadzorom, neprobojnim staklima, elektronskim bravama, okružen je visokom ogradom, a pacijenti nose elektronske narukvice koje ujedno služe za otvaranje soba. Njegovom izgradnjom postignut je značajan napredak u kvaliteti rada i očuvanju dostojanstva forenzičkih pacijenata kroz povećanje smještajnih kapaciteta, bolju opremljenost prostorija za rad i rekreaciju te smanjenje osjećaja skučenosti i izolacije od vanjskog svijeta.¹⁰⁹

Temelj za određivanje prisilnog smještaja je odluka kaznenog suda kojom je utvrđeno da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanje nebrojivosti te postojanje vjerojatnosti „da bi

potrebnog prijedloga ili odobrenja za progon odnosno odustanak od navedenog, *ne bis in idem*, pomilovanje, zastara ili druge okolnosti koje isključuju kazneni progon).

¹⁰⁹ Podaci o novom Zavodu i sigurnosnim uvjetima prikupljeni su provođenjem intervjua sa stalnim sudskim vještakom, jednim od liječnika psihijatarata na forenzičnom odjelu Klinike za psihijatriju Vrapče.

ta osoba zbog težih duševnih smetnji, zbog kojih je nastupila njezina neubrojivost, mogla ponovno počinuti teže kazneno djelo i da je za otklanjanje te opasnosti potrebno njezino liječenje u psihijatrijskoj ustanovi“.¹¹⁰ Ako sud utvrdi da je za otklanjanje opasnosti dovoljno liječenje na slobodi, u presudi određuje psihijatrijsko liječenje na slobodi uz upozorenje o mogućnosti zamjene prisilnim smještajem ako osoba u navedenom roku ne započne s liječenjem.¹¹¹ Opasnost mora biti posljedica onih duševnih smetnji zbog kojih je nastupila neubrojivost što mora jasno proizlaziti iz nalaza i mišljenja vještaka psihijatra, a njihova težina mora biti tog stupnja i intenziteta da nužno zahtijeva psihijatrijsku pomoć. Procjena težine kaznenog djela koje bi osoba mogla počinuti u budućnosti neovisna je o zakonom propisanim kaznama kako je to predviđalo prethodno zakonsko rješenje. Na taj su način uvaženi prigovori sudske prakse, a vještaci su rasterećeni obveze preciznog određivanja vrste i oblika kaznenog djela u svojim nalazima i mišljenjima.¹¹²

Kazneni sud uvijek određuje prisilni smještaj u trajanju od šest mjeseci, što ne isključuje mogućnost županijskog suda da u izvanparničnom postupku donese rješenje o otpustu iz psihijatrijske ustanove prije isteka tog roka, odnosno da ga u jednom trenutku zamijeni liječenjem na slobodi.¹¹³ Najdulje trajanje prisilnog smještaja vezano je uz maksimalnu gornju granicu kazne za djelo koje je osoba počinila. Nakon isteka tog roka osoba mora biti puštena na slobodu, osim ako je i dalje toliko opasna da izravno ugrožava vlastiti ili tuđi život, zdravlje ili sigurnost što otvara mogućnost provođenja postupka „civilnog“ prisilnog smještaja.¹¹⁴ Ponekad to nije moguće pa takve osobe završe na slobodi i ponovno počine teško kazneno djelo zbog čega je potrebno uložiti velike napore kako bi takve situacije ostale izolirani slučajevi. S druge strane, psihijatrijsko liječenje na slobodi određuje se u trajanju od šest mjeseci i, uz produženja, može trajati najdulje pet godina, ali ga županijski sud može zamijeniti prisilnim smještajem ako se osoba ne podvrgne liječenju u roku navedenom u presudi ili ako se njezino stanje pogorša do te mjere da zahtijeva prisilnu hospitalizaciju. Svi rokovi računaju se od početka liječenja ili od zamjene jedne vrste liječenja drugom, uz uvjet da cjelokupno psihijatrijsko liječenje ne smije premašiti najdulji rok u kojem osoba smije biti prisilno smještena.¹¹⁵

¹¹⁰ Čl. 51. st. 1. ZZODS.

¹¹¹ Čl. 51. st. 2. ZZODS.

¹¹² Grozdanić, V. (ur.), Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Rijeka (2015), str. 176-177.

¹¹³ Ibid., str.178.

¹¹⁴ Ibid., str.188.

¹¹⁵ Ibid., str. 189.

Postupak prisilnog smještaja odnosno psihijatrijskog liječenja na slobodi započinje izvršnošću odluke suda o određivanju prisilnog smještaja ili liječenja na slobodi odnosno rješenja o njezinu izvršenju prije pravomoćnosti što označava trenutak prelaska iz kaznenopravnog u civilnopravni postupak uređen ZZODS-om. Na temelju presude i prateće dokumentacije, županijski sud donosi rješenje o upućivanju u psihijatrijsku ustanovu koje se dostavlja neubrojivoj osobi, ustanovi u kojoj boravi, njezinom branitelju, zakonskom zastupniku i psihijatrijskoj ustanovi u kojoj će se provoditi prisilni smještaj ili psihijatrijsko liječenje na slobodi.¹¹⁶

Tokom trajanja prisilnog smještaja mogući su povremeni izlasci u svrhu rehabilitacije ako postoji visoka vjerojatnost da osoba tijekom izlaska neće ugroziti tuđi život, zdravlje ili sigurnost.¹¹⁷ Najmanje 15 dana prije isteka roka na koji je određen prisilni smještaj ili psihijatrijsko liječenje na slobodi, psihijatrijska ustanova obvezna je podnijeti sudu obrazloženi prijedlog za produženje liječenja ili prisilnog smještaja budući da ih sud nije ovlašten samoinicijativno produživati. Ako do isteka roka prijedlog ne bude dostavljen sudu, osoba se mora pustiti na slobodu, jednako kao i u slučaju prijedloga zamjene prisilnog smještaja psihijatrijskim liječenjem na slobodi ako sud utvrdi da postojeća opasnost zahtijeva daljnju hospitalizaciju, a u međuvremenu istekne rok za podnošenje prijedloga o produženju prisilnog smještaja.¹¹⁸ Prema čl. 58. st. 3. ZZODS, prijedlog za otpust ili zamjenu prisilnog smještaja liječenjem na slobodi psihijatrijska ustanova može podnijeti u bilo kojem trenutku dok ta opcija, zajedno s prijedlogom za prestanak psihijatrijskog liječenja na slobodi, neubrojivoj osobi, odvjetniku ili zakonskom zastupniku stoji na raspolaganju jednom u šest mjeseci.

4.3.1. Praksa ESLJP u predmetima vezanim uz prisilni smještaj

ESLJP se u nekoliko navrata bavio predmetima pokrenutim protiv RH koji su uključivali žalbe podnositelja na uskratu prava na pošteno suđenje, kao i na proizvoljno oduzimanje slobode u postupku prisilnog smještaja. Općenito govoreći, Sud se, barem kada je u pitanju RH, češće bavio građanskim aspektom postupka prema počiniteljima s duševnim smetnjama, odnosno nepravilnostima u postupku njihovog prisilnog smještaja, negoli samim kaznenim postupkom pokrenutim radi djela počinjenih u stanju neubrojivosti. Kao što je spomenuto, podnositelji zahtjeva najčešće su isticali povrede članka 5. st. 1. t. e) u okviru povrede prava na slobodu i osobnu sigurnost te čl. 6. st. 1. u okviru povrede prava na pošteno suđenje, поближе prava na jednakost oružja i kontradiktornost u postupku.

¹¹⁶ Ibid., str. 180.-181.

¹¹⁷ Čl. 57. st. 1. ZZODS.

¹¹⁸ Grozdanić, op.cit. (bilj. 107), str.196.

Kao najrecentniji primjer u praksi ESLJP ističe se presuda *Miklić protiv Hrvatske*,¹¹⁹ od 7. travnja 2022. godine. Podnositelj zahtjeva pozivao se na povredu članka 5. st. 1. t. e) i čl. 6. st. 1. u postupku njegovog prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu nakon utvrđenja da je počinio protupravna djela nametljivog ponašanja i prijetnje u stanju neubrojivosti, točnije povodom nezakonitog produženja prisilnog smještaja koje mu je određeno bez provođenja novog vještačenja usprkos uzastopnim zahtjevima za istim od strane njegove odvjetnice. Podnositelj, koji je osuđen za djela koja je počinio kao maloljetnik, prigovarao je nedostatku postupovnih jamstava koja bi trebala biti osigurana svakom optuženiku u kaznenom postupku, pa tako i postupku prisilnog smještaja koji se neposredno nadovezuje na njega. Istaknuo je kako je odluka o produljenju njegovog prisilnog smještaja utemeljena na zastarjelim vještačenjima uz odbacivanje nalaza i mišljenja privatnog vještaka koje se razlikovalo od nalaza i mišljenja sudskih vještakinja kojima je u prethodnim stadijima povjereno ocjenjivanje podnositeljevog psihičkog stanja i stupnja opasnosti koji bi zahtijevao daljnju hospitalizaciju.¹²⁰ Stajalište Suda u danom predmetu temeljilo se na jasnom zahtjevu za zaštitom od proizvoljnosti u postupku određivanja prisilnog smještaja i njegovog daljnjeg produživanja, uz poštivanje načela razmjernosti u ograničavanju prava duševnih bolesnika. Sud je naveo da je prije svakog oduzimanja slobode tako osjetljive skupine osoba potrebno utvrditi jesu li ispunjene sve materijalne i procesne pretpostavke koje bi opravdale pritvaranje. Kriterije za ocjenu ispunjenja pretpostavki, Sud je utvrdio u predmetu *Winterwerp protiv Nizozemske*.¹²¹ Među materijalnim pretpostavkama, navedena su 3 minimalna uvjeta koja moraju biti ispunjena: 1. osoba se mora proglasiti duševno bolesnom pred nadležnim tijelom isključivo na temelju objektivnog liječničkog nalaza i mišljenja, 2. duševna smetnja mora biti takve vrste i intenziteta koji opravdava prisilno oduzimanje slobode i 3. duševna smetnja mora perzistirati prilikom svakog sljedećeg produženja lišenja slobode kako bi ono bilo valjano.¹²² Procesne pretpostavke odnose se na kvalitetu postupka u kojem je donesena odluka o oduzimanju slobode, pri čemu ocjena zakonitosti samog prisilnog smještaja mora biti u nadležnosti suda koji se u svakom slučaju treba voditi načelom razmjernosti i prihvatiti mjeru prisilnog smještaja jedino ako se na drugi način, primjenom mjera manje pogubnijih za osobnu slobodu pojedinca, ne može učinkovito zaštititi duševno bolesnu osobu niti druge osobe u njezinoj okolini.¹²³ Primjenom navedenih kriterija u slučaju *Miklić*, Sud je zaključio da je,

¹¹⁹ Miklić protiv Hrvatske, zahtjev br. 41023/19. presuda od 7. travnja 2022.

¹²⁰ Ibid., st. 46. i st. 49.-51.

¹²¹ Winterwerp protiv Nizozemske, zahtjev br. 6301/73, presuda od 24. listopada 1979.; kriterije postavljene u presudi Winterwerp, Sud je ponovio u predmetu Ilseher protiv Njemačke, od 4. prosinca 2018.

¹²² Miklić, op.cit. (bilj. 119), st. 62.

¹²³ Rittossa, D., Ustavna pravna zaštita osoba s duševnim smetnjama, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3. (2017), str. 1076.-1078.

radi zaštite od proizvoljnosti, svako oduzimanje slobode potrebno popratiti objektivnim medicinskim vještačenjem koje treba biti dovoljno nedavno provedeno, pri čemu je nedavnost vještačenja standard koji se ne procjenjuje statički, već sukladno okolnostima svakog pojedinog slučaja. Neodređivanjem novog vještačenja u postupku produženja prisilnog smještaja kako bi se utvrdilo trenutačno psihičko stanje podnositelja, povrijeđeno je njegovo pravo na pravičan postupak u skladu s jamstvima propisanim domaćim pravom.¹²⁴ Sud je i u ranije spomenutom slučaju *Hodžić protiv Hrvatske*¹²⁵ na jednak način odgovorio na pitanje je li sudsko vještačenje provedeno dovoljno nedavno utvrdivši da je prilikom provođenja prisilnog smještaja potrebno razmotriti postoji li još uvijek kod osobe psihički poremećaj koji bi opravdao potrebu za hospitalizacijom, posebice ako zahtjev dolazi od same osobe na koju se postupak odnosi. U okviru prava na pošteno suđenje, radi ostvarenja prava na jednakost oružja i kontradiktornost u postupku, uz poštivanje pravila pravičnog postupka od strane sudova, iznimno je važna odgovarajuća pravna reprezentacija duševno bolesne osobe. Iz tog razloga potrebno je voditi računa o angažiranosti branitelja po službenoj dužnosti čija pasivnost može dovesti do značajne opstrukcije pravnog postupka na štetu osobe s duševnim smetnjama. Primjer narušavanja prava na slobodu i sigurnost povezanog s pasivnošću branitelja u postupku pronalazimo u predmetu *Čutura protiv Hrvatske*.¹²⁶ U navedenom predmetu podnositelj zahtjeva je, nakon osude za počinjenje protupravnog djela prijetnje u stanju neubrojivosti, prisilno smješten u psihijatrijsku ustanovu na razdoblje od 6 mjeseci. Nakon isteka tog roka, psihijatrijska ustanova je sudu podnijela prijedlog za produljenje prisilnog smještaja te je sud podnositelju, povodom pokretanja postupka za produljenje, imenovao braniteljicu po službenoj dužnosti. Pozivajući se na povredu čl. 5. st. 1. t. e), podnositelj zahtjeva tvrdio je da je njegov prvi smještaj u psihijatrijsku ustanovu bio nezakonit, a da je prilikom produljenja prisilnog smještaja sud propustio odrediti novo psihijatrijsko vještačenje, kao i provesti nadzor nad učinkovitošću pravnog zastupanja s obzirom na pasivnost dodijeljene punomoćnice koja s podnositeljem nije nijednom stupila u kontakt, nije ulagala žalbe ni prigovore u njegovu korist te ga nije upoznala s njegovim pravima.¹²⁷ Sud je zaključio da „pojedinaac koji je prisilno smješten u psihijatrijsku ustanovu zbog svog duševnog stanja treba, osim ako postoje posebne okolnosti, stvarno primiti pravnu pomoć u postupku koji se odnosi na produljenje, privremeni prekid ili prestanak njegovog prisilnog smještaja“¹²⁸ te da „puko određivanje odvjetnika, a da on zapravo ne pruži pravnu pomoć u postupku, ne

¹²⁴ Miklič, op.cit. (bilj. 119), st. 75.-76.

¹²⁵ *Hodžić protiv Hrvatske*, zahtjev br. 28932/14, presuda od 4. travnja 2019.

¹²⁶ *Čutura protiv Hrvatske*, zahtjev br. 55942/15, presuda od 10. siječnja 2019.

¹²⁷ *Ibid.*, st. 42.-43.

¹²⁸ *Ibid.*, st. 48.

može ispuniti zahtjeve o potrebnoj pravnoj pomoći“. ¹²⁹ Obrazlažući ove tvrdnje zahtjevom za pojačanim nadzorom domaćih sudova nad ostvarivanjem prava na djelotvorno pravno zastupanje, Sud je utvrdio da su domaći sudovi propustili ispuniti postupovne zahtjeve za produljenjem prisilnog smještaja te je presudio u korist podnositelja zahtjeva.

4.4. Praksa Ustavnog suda RH u kaznenim predmetima protiv nebrojivih osoba

Iako se Ustavni sud, kao i ESLJP, uglavnom bavio predmetima vezanim uz prisilni smještaj osoba s duševnim smetnjama, u dvama predmetima bavio se i pitanjem kaznenog postupka koji se vodio protiv osoba za koje je utvrđeno da su počinile protupravno djelo u stanju nebrojivosti.

U predmetu U-III-726/2014, ¹³⁰ Ustavni sud razmatrao je tužbu podnositelja osuđenog zbog upućivanja prijetnje te nedozvoljenog posjedovanja, izrade i nabavljanja oružja i eksplozivnih tvari u nebrojivom stanju pod utjecajem paranoidne shizofrenije. Podnositeljevu dijagnozu postavila je sudska vještakinja za psihijatriju, ujedno i zaposlenica Bolnice za osobe lišene slobode, koja je u tu svrhu s podnositeljem obavila dva razgovora. Njegovu raspravnu sposobnost u postupku povodom optužnice zbog nezakonitog posjedovanja oružja ocjenjivao je drugi sudski vještak koji je u svom nalazu i mišljenju iskazao da je podnositelj raspravno sposoban i da nije opasan za okolinu. Nakon donošenja utvrđujuće presude, podnositelju je određen prisilni smještaj na temelju vještačenja liječnice koja je prvotno postavila dijagnozu. Podnositelj zahtjeva podnio je ustavnu tužbu protiv presude donesene u kaznenom postupku pozivajući se na povredu ustavom zajamčenih prava na slobodu, jednakost oružja u postupku pred sudovima, nepovredivost osobnosti, zaštitu osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, časti i ugleda te prava na zdravstvenu zaštitu. Tvrдио je da je presuda donesena nezakonito jer se temeljila na vještačenju liječnice koja je radila u ustanovi u kojoj se provodilo njegovo liječenje i koja nije postavila pravilnu dijagnozu s obzirom da je za utvrđivanje postojanja paranoidne shizofrenije potrebno dugotrajno promatranje pacijenta u razdoblju od najmanje 6 mjeseci i postojanje nekoliko karakterističnih simptoma. Također, pozivao se na nalaz i mišljenje vještaka koji je prilikom ocjenjivanja njegove raspravne sposobnosti utvrdio da nije opasan za okolinu te na činjenicu da je zahtijevao novo vještačenje s obzirom da je smatrao da je prvotno vještačenje potrebno odbaciti kao nezakonit dokaz jer ga po zakonu ne smije provoditi osoba koja obavlja liječenje osobe čije je psihičko stanje predmet vještačenja. ¹³¹ Ustavni sud je tužbu promatrao

¹²⁹ Ibid., st. 49.

¹³⁰ USRH, U-III-726/2014, odluka od 3. srpnja 2014

¹³¹ Ibid., st. 2.; st. 7.

kroz povredu čl. 29. Ustava koji proklamira pravo na pravično suđenje te povredu čl. 22. Ustava i čl. 5. EKLJP koji osiguravaju pravo pojedinca na slobodu i sigurnost. Nakon razmatranja činjenica slučaja, utvrdio je da su „obje presude (prvostupanjska i drugostupanjska) obrazložene isključivo pozivanjem na vještačenje ili pozivanjem na mišljenje vještaka koji je u trenutku vještačenja i liječio podnositelja, a kojeg je odabrala, sukladno zakonskim propisima, suprotstavljena strana (općinski državni odvjetnik) i koji vještački nalaz i mišljenje podnositelj nije mogao na jednak način provjeriti ili preispitati provođenjem predloženog drugog vještačenja“. ¹³² Ustavni sud smatrao je da je u konkretnom slučaju bilo potrebno provesti novo vještačenje kako bi se u potpunosti osigurala pravičnost postupka i zajamčila zaštita od arbitrarnosti, posebice jer je u pitanju iznimno osjetljiva skupina osoba, uz napomenu da nije dopušteno pritrvaranje osoba s duševnim smetnjama samo zato što se njihovi stavovi i ponašanja razlikuju od normi prihvaćenih u društvu. ¹³³

U novijoj praksi Ustavnog suda ističe se predmet U-III-2173/2020¹³⁴ povodom tužbe protiv presude kojom je utvrđeno da je podnositelj u neubrojivom stanju počinio protupravno djelo protiv imovine – otuđenjem tuđe stvari te protupravno djelo protiv osobne slobode – prijetnjom. Određen mu je prisilni smještaj temeljem nalaza i mišljenja vještaka u kojem je utvrđeno da se podnositelj *tempore criminis* nalazio u neubrojivom stanju pod utjecajem sumanutog poremećaja popraćenog štetnom uporabom alkohola te da postoji opasnost da bi pod utjecajem istog mogao počinuti novo kazneno djelo, uz zaključak da je raspravno sposoban. S obzirom da je u tijeku postupka istraga u odnosu na podnositelja bila proširena, određen mu je istražni zatvor u odgovarajućoj ustanovi te je upućen u Zatvorsku bolnicu u Zagrebu. Do donošenja presude, istražni zatvor je produljen te je odbijen zahtjev braniteljice po službenoj dužnosti da se zamijeni mjerom opreza liječenja na slobodi. Rasprava u vezi s počinjenim djelima provedena je u odsutnosti podnositelja s obrazloženjem da je u uvjetima pandemije uzrokovane virusom COVID-19 potrebno dostaviti sudu potpisanu suglasnost podnositelja da se rasprava provede u njegovoj odsutnosti, što je podnositelj i učinio u dopisu iz kojeg nije bilo vidljivo radi li se o e-mailu ili telefaxu. Podnositelj je u ustavnoj tužbi naveo da se mjesecima nalazi u istražnom zatvoru za djela koja nije počinio te da mu je onemogućeno pravo na sudjelovanje na raspravi bez mogućnosti iznošenja obrane i predlaganja dokaza. Uz to je naveo da nije imao kontakata s braniteljicom koja mu je dodijeljena po službenoj dužnosti čime mu je

¹³² Ibid., st. 11.3.2.

¹³³ Podnositelj je u ustavnoj tužbi tvrdio da su se kroz čitavo vještačenje odnosno vještakinje protezali njegovi politički stavovi i ideje glede kojih je istaknuo kako se ne može smatrati duševno oboljelim samo zato što se njegovi stavovi razlikuju od stavova većine ljudi ili osobe koja provodi vještačenje.

¹³⁴ USRH, U-III-2173/2020, odluka od 24. lipnja 2020.

onemogućeno pravo na učinkovitu obranu.¹³⁵ Ustavni sud ispitivao je tužbu u okviru čl. 29. Ustava i čl. 6. st. 3. t. c) EKLJP kojima je zajamčeno pravo na pravično suđenje, odnosno pravo na učinkovitu obranu i na sudjelovanje u raspravi kao aspekt prava na pravično suđenje. Utvrdio je da imenovanje odvjetnika, iako je odvjetnička profesija odvojena i neovisna od države, ne znači samo po sebi isključenje odgovornosti državnih tijela u postupcima koji se vode protiv osoba s duševnim smetnjama jer na sudovima leži odgovornost nadzora nad učinkovitošću pravnog zastupanja, posebice u slučajevima imenovanja branitelja po službenoj dužnosti. U pogledu povrede prava na sudjelovanje u postupku, Ustavni sud je naveo da, iako formalno ne postoji ograničenje prava na odricanje od jamstava pravičnog suđenja, takvo odricanje „mora biti utvrđeno na nedvosmislen način i praćeno s minimum zaštite sukladno njegovoj važnosti“ te „ne smije biti u suprotnosti s bilo kojim važnim javnim interesom“, uz uvjet da je osoba koja ga se odriče mogla razumno predvidjeti posljedice svoje odluke.¹³⁶ Podnositelj je osporavao i odluku o prisilnom smještaju, kao i rješenje o produljenju istražnog zatvora, pri čemu je sud zaključio da braniteljica nije ulagala žalbe na rješenja, nije predlagala dokaze ni postavljala pitanja vještaku, kao ni osporavala nalaz i mišljenje vještaka čime je značajno narušeno podnositeljevo pravo na obranu i onemogućena kontradiktornost u postupku.¹³⁷ Slijedom navedenog, Ustavni sud je usvojio tužbu podnositelja i još jednom potvrdio potrebu učinkovitijeg nadzora nad ostvarivanjem prava osoba s duševnim smetnjama.

Iako je sudska praksa Ustavnog suda u vezi s kaznenim postupcima protiv nebrojivih počinitelja prilično oskudna, otvara prostor za daljnja poboljšanja pravnog položaja i zaštite prava okrivljenika s duševnim smetnjama koji su mnogo češće izloženi najrazličitijim povredama koje, u najmanju ruku, dovode do usporavanja procesa njihove učinkovite rehabilitacije i konačnog ozdravljenja.

5. ZAKLJUČAK

Postupak prema nebrojivim počiniteljima protupravnih djela doživio je niz promjena koje su nastupile kao posljedica brojnih izmjena zakonodavstva u skladu s međunarodnim priznanjima prava osoba s duševnim smetnjama. Pravni položaj nebrojivih okrivljenika mijenjao se kroz etape različitog poimanja koncepcije krivnje u okviru kaznenog zakonodavstva i samim time različitog gledišta o potrebi primjene kaznenopravnih sankcija. U skladu s međunarodnim shvaćanjima i praksom Europskog suda za ljudska prava osigurani su najviši standardi zaštite

¹³⁵ Ibid., st. 4.-6.

¹³⁶ Ibid., st. 9.-10.

¹³⁷ Ibid., st. 15.1.

prava nebrojivih osoba u kaznenom postupku i postupku prisilnog smještaja uz posebnu brigu o njihovom mentalnom zdravlju i rehabilitaciji. Unatoč visoko postavljenim standardima, u praksi su i dalje česti slučajevi stigmatiziranja, grubog kršenja prava pa i svojevrsnog prezira društva prema bolesnim osobama. S obzirom na njihovu ranjivost i nesposobnost samostalne brige o vlastitim pravima potrebno im je posvetiti mnogo više pažnje i skrbi nego što im je posvećeno do sada. Povijest nas često uči, metodom pokušaja i promašaja, kako postupati u određenim situacijama i s određenim kategorijama osoba pri čemu je ostavljeno mnogo prostora za pogreške koje mogu biti od značajnog utjecaja za društvo i pojedince koji dolaze u sukob s pravnim normama. Mentalno zdravlje se često pretpostavlja, a kada se ono izgubi, društvo reagira strahom, odbacivanjem i marginaliziranjem problema. Uz sva prava koje kazneno zakonodavstvo priznaje „običnim“ okrivljenicima, nebrojivim je osobama potrebno osigurati obveznu obranu i odgovarajuću liječničku pomoć kako bi bile sposobne ostvarivati svoja prava i izbjeći pretjeranu osudu društva. Sama pravna priroda postupka koji se primjenjuje prema takvim osobama govori u prilog njihovog posebnog položaja i potrebe dodatne intervencije pravnog sustava radi njihove zaštite. Zakonom o kaznenom postupku i Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama propisani su temeljni postupci i obveze svih sudionika u postupku da postupaju s uvećanom pažnjom i vode računa o dobrobiti okrivljenika koji po zakonu nisu krivi za svoja djela. Zakonski okviri postavljeni su vrlo dobro i, pravilno interpretirani, mogu na učinkoviti način pomiriti oprečne interese zaštite društva od opasnosti nebrojivih osoba i potrebe pružanja skrbi tim istim pojedincima čija je iskrivljena percepcija stvarnosti dovela do čina za koji ne mogu odgovarati. Uz pravilno uređenu legislativu i napore zdravstvenih i pravnih stručnjaka, državnog odvjetništva i nadležnih sudova moglo bi se postići mnogo više. Značajan korak prema poboljšanju standarda liječenja i očuvanja dostojanstva nebrojivih osoba učinjen je otvaranjem posebnog forenzičkog odjela u Vrapču i sve bogatijom praksom ESLJP čije odluke pridonose ispravljanju nepravde koja se nanosi onima koji se ne mogu sami zaštititi. Bez obzira na stavove društva prema vrsti i prirodi kaznenih djela koje takve osobe počine, potrebno je raditi na deinstitutionalizaciji njihovog liječenja kroz praktičnu primjenu odredaba o određivanju psihijatrijskog liječenja na slobodi u svakom slučaju kada stupanj opasnosti okrivljenika ukazuje na mogućnost takvog liječenja. Jedino se na taj način može ostvariti učinkovita rehabilitacija onih osoba za koje postoji šansa da jednoga dana žive normalnim životom bez ugrožavanja života i zdravlja drugih osoba.

6. LITERATURA

Knjige i članci:

1. Bitanga, M., Bilušić, I., Opasnost od ponavljanja i određivanja istražnog zatvora – iudex, quo vadis?, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 28, br. 2 (2021)
2. Bojanić, I., Mrčela, M., Konceptija krivnje u novom kaznenom zakonu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19., br. 2 (2012)
3. Đurđević, Z., Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama; Sveučilišna tiskara, Zagreb (2002)
4. Graovac Korać, A., Čulo, A., Konvencija o pravima osoba s invaliditetom – novi pristup shvaćanju osoba s duševnim smetnjama, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 61, br. 1 (2011)
5. Goreta, M., Etički aspekti psihijatrijskih vještačenja u krivičnom postupku, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004)
6. Goreta, M., Izrada pisanog nalaza i mišljenja, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004)
7. Goreta, M., Obrana šutnjom, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004)
8. Goreta, M., Raspravna sposobnost, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004)
9. Grozdanić, V. (ur.), Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Rijeka (2015)
10. Grozdanić, V., Tripalo, D., Novosti u Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, br. 2 (2013)
11. Kos, D., Odgovorna obrana okrivljenika u kaznenom postupku- postupak pred optužnim vijećem, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 16., br. 2. (2009)
12. Martinović, I., Pojam ubrojivosti u kaznenopravnoj teoriji, zakonodavstvu i praksi, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017)
13. Pajčić, M., Istraga prema Noveli Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, br. 2 (2013)
14. Periša, A., Arbanas, G., O raspravnoj sposobnosti u forenzičnoj psihijatriji, Medicina Fluminensis, vol. 57, br. 4 (2021)
15. Rittossa, D., Ustavna pravna zaštita osoba s duševnim smetnjama, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3. (2017)
16. Sačić, P., Psihijatrijska vještačenja u kaznenom postupku, Pravnik, vol. 43, br. 87 (2009)

17. Sušić, N., Biško, A., Gruber, E. N., Guberina Korotaj, B., Neubrojiva osoba u procesu od istražnog zatvora do realizacije prisilnog smještaja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 1 (2013)
18. Škorić, M., Srdoč, E., Pravni položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 52, 4 (2015)
19. Tripalo, D., Neubrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017)
20. Tripalo, D., Tijek kaznenog postupka – kontrola optužnice, rasprava, pravni lijekovi, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br.2 (2008)
21. Tripalo, D., Burić, Z., Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2 (2012)

Pravni izvori:

1. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (NN – MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10)
2. Kazneni zakon (pročišćeni tekst, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21)
3. Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 110/97, 27/98, 129/00, 51/01, 111/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11)
4. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (NN – MU 6/2007)
5. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (NN - MU 12/1993)
6. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (NN - MU 12/1993)
7. Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19)
8. Opća deklaracija o ljudskim pravima (NN - MU 12/2009)
9. Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske (NN 31/93, 35/93, 108/95, 16/96, 28/96)
10. Povelja Ujedinjenih naroda (NN - MU 15/1993)
11. Ustav Republike Hrvatske (NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 5/14)
12. Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21)

13. Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19)
14. Zakon o socijalnoj skrbi (NN 18/22, 46/22)
15. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN 76/149)
16. Zakon o zdravstvenoj zaštiti (100/18, 125/19, 147/20)

Sudska praksa ESLJP:

1. Antoine protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 62960/00, odluka od 13. svibnja 2003.
2. Čutura protiv Hrvatske, zahtjev br. 55942/15, presuda od 10. siječnja 2019.
3. Engel i ostali protiv Nizozemske, zahtjev br. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, presuda od 13. lipnja 1976.
4. Hodžić protiv Hrvatske, zahtjev br. 28932/14, presuda od 4. travnja 2019.
5. Kerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 63356/00, odluka od 23. rujna 2003.
6. Miklić protiv Hrvatske, zahtjev br. 41023/19, presuda od 7. travnja 2022.
7. Valeriy Lopata protiv Rusije, zahtjev br. 19936/04, presuda od 30. listopada 2012.
8. Vasenin protiv Rusije, zahtjev br. 48023/06, presuda od 21. lipnja 2016.
9. Winterwerp protiv Nizozemske, zahtjev br. 6301/73, presuda od 24. listopada 1979.

Sudska praksa USRH:

1. U-III-726/2014, odluka od 3. srpnja 2014
2. U-III-2173/2020, odluka od 24. lipnja 2020.

Mrežni izvori:

1. European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights, preuzeto s https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf
2. Tripalo, D., Osvrt na novu regulativu kaznenog postupka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama, preuzeto s <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=477>

3. Tripalo, D., Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), preuzeto s http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/TripaloD_ProblemiUKaznenomPostupku_2006.pdf

Izjava o izvornosti

Ja, Dora Drkula, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

_____ Dora Drkula, v.r. _____
(potpis studenta)